

Kristína Pavlovičová
Cvičenia z teórie literatúry

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity

Cvičenia z teórie literatúry

Kristína Pavlovičová

Trnava 2021

Recenzenti:

prof. PaedDr. René Bílik, CSc.

Mgr. Daniel Domorák, PhD.

© Dr. theol. Kristína Pavlovičová, PhD.

© Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

ISBN 978-80-568-0456-8

Obsah

Úvod.....	6
1 Základná terminológia	7
2 Veršové systémy.....	8
2.1 Časomerný veršový systém.....	8
2.1.1 Hexameter.....	11
2.1.2 Adónsky verš	18
2.1.3 Elegické distichon.....	20
2.1.4 Rýmovaná časomiera – tzv. rytmometrický veršový systém.....	26
2.2 Sylabotonický veršový systém.....	29
2.2.1 Daktylo-trochejské metrum	32
2.2.2 Daktylské metrum	35
2.2.3 Trochejské metrum	37
2.2.4 Jambické metrum	38
2.2.5 Ostatné texty na precvičovanie	47
2.3 Sylabický veršový systém	57
3 Strofy a strofické útvary.....	62
3.1 Sapfická a alkajská strofa	62
3.2 Ostatné strofy	67
4 Figúry a trópy.....	83
5 Básne na interpretáciu.....	103
Literatúra	110

Úvod

Učebnica je určená pre prvý ročník odboru slovenský jazyk a literatúra na seminár z teórie literatúry. Nadväzuje najmä na prednášky univ. prof. R. Bílika, ktoré sú elektronicky publikované na webstránke Trnavskej univerzity vo forme prezentácií. Keďže ťažiskom seminárov je praktická práca s literárnym textom, pričom dôraz sa kladie na básnické texty (na prózu je zameraný iný predmet vysokoškolského štúdia), aj štruktúra učebnice sa prispôsobuje týmto nárokom. Jedna časť textov je akýsi súhrn alebo systémovo usporiadané kompendium určitých teoretických poznatkov. Je vyvažovaná druhou časťou, a to konkrétnymi cvičeniami, ale aj textovým materiálom, na ktorom sa majú uvedené teretické poznatky overiť v praxi.

Učebnica je rozdelená na päť tematických častí. V prvej časti sa veľmi stručne načrtáva základná terminológia poézie. V druhej časti sa rozoberajú veršové systémy s prihliadnutím na stav v slovenskom jazyku. V tretej časti sa zaoberáme segmentmi poetických textov na úrovni strof a strofických útvarov. Štvrtá časť je poetologická, venuje sa figuristike (modifikácie jazykových foriem) a oblasti poetickej obraznosti. Vymenúvajú sa v nej a stručne sa charakterizujú básnické prostriedky, pričom sú zo štruktúrneho hľadiska rozdelené na figúry a trópy. Posledná časť učebnice predkladá výber konkrétnych textov, na ktorých možno aplikovať teoretické poznatky a praktické zručnosti. Sú to básnické texty, ktoré sú náročnejšie na interpretáciu a svojou textovou skondenzovanosťou umožňujú zároveň nahliadnuť na viaceré javy.

1 Základná terminológia

Výrazovými formami umeleckej literatúry sú **poézia** čiže **viazaná reč** a **próza** čiže **neviazaná reč**, ktorá je charakteristická nižším stupňom opakovania jazykových prvkov. **Verš je základná jednotka básnického rytmu** (spravidla má rozsah jedného riadka), v ktorom dominuje pravidelné rozloženie a opakovanie určitých jazykových javov. Vo veršovaných textoch je rozhodujúcim organizačným prvkom rytmus. **Rytmus je systematické opakovanie rovnakých alebo podobných jazykových javov v časovej** (ak ide o hovorený text) **alebo priestorovej následnosti** (ak ide o napísaný text). Očakávanie rytmu vo veršovanej reči (očakávanie, že rytmická norma predchádzajúcich veršov sa bude opakovať) sa nazýva **metrický impulz**.

Metrum je schéma, podľa ktorej sa jazykový prvok vo verši opakuje. **Metrickými jednotkami** verša sú **slabiky** (najmenšie metrické jednotky), **polverše** (časti verša oddelené od seba intonačnou prestávkou) a **stopy** (úseky verša menšie ako polverš a väčšie ako slabika).

O rytmicko-syntaktickom paralelizme hovoríme vtedy, ak **verš = veta**, teda ak jestvuje zhoda či paralela medzi rytmickým (verš) a syntaktickým (veta) úsekom textu. Opakom rytmicko-syntaktického paralelizmu je **enjambement** [anžambmán], t. j. veršový presah. Verš sa pri ňom nekryje s vetou, syntaktický úsek pokračuje do nasledujúceho riadka.

Úlohy:

1. V čom sa líši poézia od prózy?
2. Vysvetlite tvrdenie, že poézia je viazaná reč. Pokúste sa odhadnúť, čím je viazaná.
3. Uveďte definíciu básnického rytmu a vysvetlite ju. Čo je základnou jednotkou básnického rytmu?

2 Veršové systémy

Veršové systémy sú **systémy pravidiel, ktoré platia pre rytmus určitého druhu poézie**. Rozšírené je ich pomenovanie **prozodické systémy**. Prozódia je súbor jazykových zvukových vlastností, o ktoré sa opiera veršový systém, ale aj náuka o zvukovej stavbe verša. Aj Ján Hollý dal svojmu literárnoteoretickému dielu, v ktorom určil zásady časomier v slovenčine, názov **Prozodia**. Niekedy sa používa aj synonymum **verzologický systém**.

Dva veršové systémy, ktoré sa dajú uplatniť v slovenčine, sú **stopovo organizované – časomerný a sylabotonický**. Jeden **nie je stopovo organizovaný – sylabický**. K uvedeným druhom sa pripája ešte **voľný verš**. Jestvuje aj tonický veršový systém, ktorý sa však v slovenčine neuplatňuje.

2.1 Časomerný veršový systém

Časomerný veršový systém sa používal v antike a v obdobiach, ktoré na ňu programovo nadväzovali. Z jeho názvu vyplýva, že sa pri ňom predpokladá „meranie času“, čiže zakladajúcim prvkom jeho rytmu je **kvantita**, teda dĺžka slabiky. Ináč povedané, jeho rytmus vzniká pravidelným striedaním **krátkych a dlhých slabík**.

Jednotka, ktorou sa meria trvanie slabiky, sa nazýva **móra**. **Krátka** slabika trvá **jednu móru** (graficky sa znázorňuje ako oblúčik **U** a nazýva sa arza = ľahká doba), **dlhá** slabika trvá **dve móry** (graficky sa znázorňuje ako pomlčka: – a nazýva sa téza = ťažká doba).

Stopy, ktoré sa najčastejšie vyskytujú v slovenských textoch, sú tieto:

- **U U** daktyl (dlhá a dve krátke slabiky)
- **U** trochej (dlhá a krátka slabika)
- U –** jamb (krátka a dlhá slabika)
- – spondej (dve dlhé slabiky)

V sylabotonicom veršovom systéme sa prízvučná slabika graficky znázorňuje ako **X´** a neprízvučná ako **X**, teda jednotlivé stopy sa graficky znázorňujú takto:

X´ X X daktyl (prízvučná a dve neprízvučné slabiky)

X´ X trochej (prízvučná a neprízvučná slabika)

X X´ jamb (neprízvučná a prízvučná slabika)

(Spondej sa v sylabotonicom veršovom systéme nevyskytuje, lebo v slovenčine sa slovný prízvuk vyskytuje na prvej slabike slova, nevyskytujú sa v nej dve prízvučné slabiky za sebou).

Nie vo všetkej odbornej literatúre sa však takto graficky rozlišuje medzi časomerným a sylabotonicým veršovým systémom, bežne sa možno stretnúť aj s označovaním stôp sylabotonickeho veršoveho systému pomocou znakov oblúčika a pomlčky.

Daktyl a trochej sú **zostupné** stopy (z dlhej slabiky prechádzajú na krátku alebo v sylabotonicom systéme z prízvučnej slabiky na neprízvučnú), jamb je **vzostupná** stopa (z krátkej slabiky prechádza na dlhú alebo v sylabotonicom systéme z neprízvučnej na prízvučnú). Vzostupné a zostupné stopy sa v jednom texte spravidla **nekombinujú**.

V súčasnej slovenčine nie sú vhodné podmienky na uplatnenie časomier. Platí v nej totiž rytmický zákon. Ani v starších obdobiach to však nebolo jednoduché. Sám Ján Hollý ešte ako mladý študent a autor latinských časomerných veršov sa v polemike Juraja Fándlyho a Martina Miškolcyho r. 1805 priklonil na stranu Miškolcyho, že v slovenčine sa časomierou písať nedá. Od Fándlyho, ktorý bol presvedčený o opaku, žiadal teda pravidlá na používanie časomier v slovenčine. Keďže sa ich nedočkal, spísal ich sám – ide o už spomínané dielo **Prozodia**.

Problémom je nedostatok prirodzene dlhých slabík v slovenčine. Preto rozlišujeme **dva druhy slabičných dĺžok: prirodzene dlhá slabika** (v písanej forme s dĺžňom) a **slabika dlhá polohou**. Polohová (pozičná) dĺžka má iba technický charakter. Základným rytmickým činiteľom je prirodzená dĺžka. Pravidlá vzniku polohovej (pozičnej) dĺžky určil Ján Hollý v diele *Prozodia* takto:

1. pozičná dĺžka vzniká, ak **za samohláskou nasleduje skupina najmenej dvoch spoluhlások vo vnútri slova**

napr. *hrozno* („zn“ je spoluhlásková skupina v rámci slova, preto je slabika „hroz“

– U

polohovo dlhá)

2. pozičná dĺžka vzniká aj pri **medzislovných predeľoch**, ale iba keď sa koncová **slabika uzatvára aspoň jednou spoluhláskou** a ďalšie slovo sa začína spoluhláskou (vzniká tak spoluhlásková skupina rozdelená medzi dve slová)

napr. *bez seba* („z“ a „s“ vytvárajú spoluhláskovú skupinu v medzislovnom predeľe,

– U U

slabiku „bez“ teda hodnotíme ako pozične dlhú)

3. ak je **slovo ukončené samohláskou** (ide o otvorenú slabiku) a nasledujúce slovo sa začína skupinou spoluhlások, polohová dĺžka spravidla **nevzniká**

napr. *bezo zvyšku* (na slabike „zo“ polohová dĺžka nevzniká)

U U – U

(polohová dĺžka na slabike „zvyš“ vzniká kvôli spoluhláskovej skupine „šk“ v rámci slova – 1. pravidlo)

Výnimky: polohová dĺžka môže, ale nemusí vzniknúť, ak:

1. otvorená slabika (ukončená samohláskou) tvorí **jednoslabičné slovo alebo** sa ňou končí **trojslabičné slovo, ak jeho predchádzajúce dve slabiky sú krátke**

napr. *na stroji* (polohová dĺžka v jednoslabičnom slove „na“ môže, ale nemusí vzniknúť –

Ū U U

ako sa nám to hodí)

mamino tričko (polohová dĺžka na slabike „no“ môže, ale nemusí vzniknúť)

U U Ū – U

(polohová dĺžka na slabike „trič“ vzniká kvôli spoluhláskovej skupine „čk“ v rámci slova – 1. pravidlo)

2. ak je v spoluhláskovej skupine **na druhom mieste spoluhláska r, l, ĺ**

napr. u Hollého *Svatopluk* (polohová dĺžka na slabike „to“ môže, ale nemusí vzniknúť)

U Ū U

alebo napr. *tatranský* (polohová dĺžka na slabike „tat“ môže, ale nemusí vzniknúť)

Ū – –

(polohová dĺžka na slabike „tran“ vzniká kvôli spoluhláskovej skupine „nsk“ v rámci slova – 1. pravidlo a slabika „ský“ je prirodzene dlhá)

Určujeme všetky slabiky, ale iba slabiky! Nositeľom slabičnosti je samohláska, ale slabikotvorné môžu byť aj spoluhlásky r, r̄, l, l̄.

2.1.1 Hexameter

Hexameter je časomerný verš zložený zo šiestich daktylských stôp (gr. *hexa* – šesť, *meter* – miera čiže šesť mier), pričom daktyly môžu byť okrem piatej stopy nahradené spondejmi, keďže obidve tieto stopy majú štyri móry. Počet slabík v hexametri je nezáväzný, závisí od množstva spondejov vo verši – čím viac spondejov (dvojslabičných stôp) nahrádza daktyly (trojslabičné stopy), tým je verš kratší. Hexameter môže mať teda 13 – 17 slabík. Piata stopa je záväzne daktylská a šiesta záväzne dvojslabičná (spondej alebo neúplný daktyl). Hexameter má 24 mór, pretože ho tvorí šesť štvormórových stôp. V prípade, že poslednou stopou je daktyl, je iba neúplný (katalektický), lebo posledná stopa hexametra musí byť záväzne dvojslabičná. Vtedy má hexameter iba 23 mór a 24. musíme vyznačiť ako chýbajúcu znakom Λ .

Grafická schéma hexametra: – UUI – UUI – UUI – UUI – UUI – U Λ

(všetky stopy okrem predposlednej môžu byť nahradené spondejom)

Úlohy:

1. V nasledujúcich ukážkach graficky znázorníte stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy).
2. Stopy spočítajte a pomenujte ich. Ako sa nazýva verš skladajúci sa z daného počtu stôp?
3. Spočítajte, koľko mór má každý verš.
4. V texte nájdite veršové presahy (enjambementy). Sú charakteristické pre časomieru?
5. Vyhľadajte v texte inverzie (obrátený slovosled). Prečo sa v časomiere vyskytujú tak frekventovane?
6. Prečo Ján Hollý nepoužíva ypsilon? V ktorom storočí žil? Aký jazyk používal?
7. Skúste text prečítať. Nepripomína vám rap?

O texte Svatopluka:

1. Všimnite si spojku *i* v druhom verši, spojku *A* na začiatku štvrtého verša, predložku *v* v piatom verši (v slovnom spojení *v mích*), predložku *na* v prvom verši (v spojení *na Karolmana*), predložku *od* v druhom verši (v spojení *od jeho vládi*). Ktoré z nich sú slabičné? Ktoré z nich určujeme, či sú krátke alebo dlhé? Určujeme aj neslabičné predložky?

2. Je slabika *pod* a slabika *ľeh* v slove *nepodľehlí* (tretí verš), slabika *bid* v slove *bidľe* (ôsmy verš) a slabika *moh* v slove *mohla* (deviaty verš) krátka alebo dlhá? Prečo je to tak?
3. Je slabika *rol* v slove *Karolmana* (prvý verš), slabika *vel'* v slove *vel'ké* (štvrtý verš), slabika *jest* v slove *jestliž* (piaty verš) a slabika *roz* v slove *rozplaš* (jedenásty verš) krátka alebo dlhá? Máme tu na výber? Prečo je to tak? Čím sa tieto slabiky líšia od slabík vymenovaných v 2.?
4. Je slabika *ho* v spojení *od jeho vládi* (druhý verš), slabika *di* v spojení *keď prispela* (piaty verš) a slabika *be* v spojení *tebe všetci* (šiesty verš) krátka alebo dlhá? Aké pravidlo tu platí?
5. Je slabika *mi* v spojení *mi svetlom* (desiaty verš) a slabika *ze* v spojení *ze všet* (dvanásty verš) krátka alebo dlhá? Prečo? Čím sa líšia od slabiky *na* v spojení *na pomoc* (šiesty verš), slabiky *ti* v spojení *ti dobre* (šiesty verš) a slabiky *na* v spojení *na Bílých* (siedmy verš)?

Významové otázky:

1. Čo je Umka (piaty verš)?
2. Všimnite si štvrtý verš. Akým výrazom Ján Hollý pomenúva domáce etnikum z dôb Svätopluka? Zodpovedá tento výraz historickej skutočnosti? S akým zámerom ho Hollý používa?
3. Čo znamená výraz *pótky* z predposledného verša?
4. Vysvetlite, čo znamená výraz *prestol* z posledného verša.

Ján Hollý: Svatopluk

Spívám, jak hroznú Svatopluk na Karolmana véďel

Vojnu; i jak víťaz, seba aj svůj od jeho vládi

Oslobodiv národ, ňepodľehlí stal sa panovník;

A zmužilich veľké založil kráľovstvo Slovákov.

Umko milá, jestliž mňa si v mých kedi prispela pesňách,

Včil najvác prispej na pomoc; tebe všecki ti dobre

Známí sú bojové; poňeváč sama buďto na Bílich

Ňekde Horách, buď nad Kobilú, v tvém bidle sedíca,

Aj na Ďevín aj na hrozné mohla vojska si patriť.

Tehdi ma už ponadíchňi; misel tvím zjasňi mi svetlom,

A všelíku rozplaš tmú; abich tak hodne o tíchto,

Od žáného ze všech posavád' až veščca ňereklich,

Prospevoval pótkách; a Svatopluka z mrákot i smutnéj

Vazbi na kráľovskú hodnosť a na prestol uvédol. (...)

O textoch Sláv a Cirillo-Metodiada:

1. Všimnite si, akými slovami sa začínajú Hollého eposy (spívám, vispevujem, prospevujem). Prečo je to tak?

2. Všimnite si piatu stopu hexametra. Je všade rovnaká? Prečo je to tak?
3. Čo majú spoločné šieste stopy hexametra? Koľkoslabičné sú?
4. Prečo v šiestej stope hexametra nemôže byť úplný daktyl, ale vždy iba neúplný daktyl alebo je nahradený spondejom?
5. Ako sa spolu nazývajú piata a šiesta stopa hexametra?
6. Všimnite si formu Hollého časomerných textov. Ide o strofickú poéziu? Alebo je stichická (nestrofická)? Čo z toho je typické pre časomieru?
7. Sú časomerné verše rýmované?

Ján Hollý: Sláv

Vispevujem, jak SLÁV príbehlich do vlasti na lúpež

A strašni ľudu mord záhubcov na hlavu potrel;

I svích od hrozněj tak ochránil skázi rodákov.

Umko, na tatranském bidlícá sídlě, čo každú

Najlepší pamatáš a ve svéj máš příhodu misli!

Aj včil zas prispej na pomoc, keď o dávno zabudlich

A z vedomostí višlich zaumínil sem si na srdci

Prespevovať bitkách, i hlavné otca našého

Pozdějším známé učiniť víťazstvo potomkom,

Od ňeho sa zvúcím a slavné méno d'edícím.

Ťažká síce to vec, ťažká; aľe jestľi sa nahňeš,

A mňa, čo sám ňeznám, poučíš, ducha v nútri horúcím

Rozplameňíš ohňem, silí dáš, zrak a bistrotu zostríš:

Lahko peseň zazňím, a šťastľivo konca dosáhňem.

Aj čo to už cítím? jaková mňa prudkota schítá?

Ti hľe to prispíváš! jasňejším zrazu celého

Osvecuješ svetlom, tmu a kalné mračno zaháňáš.

Už prsa plápolajú, ohňivá vre na misľi horúčosť;

Už zhola všeccko vidím, zažatí sám od seba všeccko

Chápe rozum, slavní čo konal náš v dávnoťe vífaz. (...)

Ján Hollý: Cirillo-Metodiada

Prospevujem, jak viprosení s Cárihradu bratri,

Konštantín a Metód, ku tatranským došli Slovákom,

Jak márné po celěj vivrátili krajně modlárstvo,

A všelíkí národ v kresťanskěj pravdě i bozkém

Zákoňe vicvičení spasitelněj získaři víre;

Jak též obviňení slavskému a od seba chrámom

Nadstavenému dané povimáhaři obradu právo.

Než vi blahoslavení, v ňebesách už částku mající,

Slávov apoštolové, prispejte ku práci, a černú

Z misli vižeňte šerost, i horúci zažňte plápol,

Hodně abich mohel oslavovať vaše pesňami čini!

Ti spolu najvatšá dosavád' méj podporo Umki! (...)

Otázka:

Videli sme už, že Ján Hollý napísal všetky svoje eposy hexametrom. Je to logické, veď všetky antické epické básnické skladby už od Homéra sú zložené hexametrom (Ilias, Odysea, Aeneas od Vergília atď.). Používal sa však aj v bukolickej poézii? Zložil v ňom Ján Hollý aj svoje Selanky? Overte to.

Ján Hollý: Jaroslav. Selanka II

Sotva sa červenavú zardívala d'ěňnica žárú,

A z ňeba hustošerú noc i černé zháňala stíni:

Už Jaroslav pastír z belavím bol stádom u hája.

Stádo po pastviskách a širéj sa okruhľiňe páslo;

Páslo i obrosenú ze všej chuťi hrizlo travičku.

Sám aľe pod trojakí dub na pri spodku vipukľú

A z makkím mochem obrostľú hrču naproti sadnul.

I všad'e jak ľen krásu, čirú všad'e rozkoš uzíral,

Najsladšú opojen v pľesajícém srdci radost'ú,

Tak spívá, a takú zneť učí luh i rovňinu pesňú:

Jak spaňilé a ve svéj dokonále všeco je kráse!

Všeco plné veselostí plné též všeco radostí! (...)

2.1.2 Adónsky verš

Už vieme, že piata stopa hexametra je záväzne daktylská a šiesta záväzne dvojslabičná. Tieto dve stopy dovedna tvoria **hrdinskú klauzulu** (lebo eposy sú hrdinské veršované skladby) alebo **adónsky verš**. Skladali sa v ňom piesne na oslavu boha Adóna (nominatív Adónis) z gréckej mytológie, ktorý bol milencom Afrodity. Adónsky verš je teda daktylská katalektická (neúplná) dipódia (dvojstopa), pričom neúplnú druhú stopu môže nahradiť spondej.

Grafická schéma adónskeho verša: – **U U I** – **U Λ**

Úlohy:

1. Graficky znázorníte stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy).
2. Stopy spočítajte a pomenujte ich. Ako sa nazýva verš skladajúci sa z daného počtu stôp?
3. Spočítajte, koľko mór má každý verš.
4. Čo znamená výraz *hidstvo* vo 4. verši?

Ján Hollý: Na kohútka (zb. Pesne)

Mílo jačící

Spevče našého

Dvorca kohútku,

Právo na hidstva

Krála mající!

S cítu budúčej

Náhodi vešcec

Krídlama napred

Zatrepa zvučné

Pesne vidáváš.

Budťo na nočnéj

Hradbe sedřící

Zvestuješ istí

Đeňnice príchod;

Budťo za đeňnej

Chvíle ze špalka

Neb plota jasní,

S trisek a zemskéj

Ňízkoti šmúrní

Oznamuješ čas. (...)

2.1.3 Elegické distichon

Elegické distichon alebo žalospevné dvojveršie je zložené z dvoch veršov rozličného metra – z hexametra a pentametra. Pentameter sa nevyskytuje samostatne, nachádza sa vždy len v kombinácii s hexametrom, s ktorým spolu vytvárajú elegické distichon. **Pentameter** je časomerný daktylský verš, ktorý sa skladá z dvoch katalektických tripódií (neúplných trojstôp) oddelených dierézou (polveršovou prestávkou). **Tretia a šiesta stopa sú teda neúplné** (polstopy), **spolu vytvárajú akoby jednu úplnú stopu** (gr. *penta* – päť, *meter* – miera teda päť mier čiže stôp). Neúplná stopa sa nachádza pred polveršovou prestávkou, ktorá sa nazýva dieréza, a na konci verša.

Dieréza je medzislovný predel (prestávka, pauza) medzi dvoma úsekmi verša alebo metra, ktorý pripadá na koniec stopy (čiže nachádza sa **na rozhraní dvoch stôp**; gr. *diaeresis* – rozdelenie). Tým sa odlišuje od **cezúry**, ktorá je **medzislovným predelom vo vnútri stopy**, teda rozdeľuje stopu (lat. *cæsura* – prerývka).

Dieréza sa graficky znázorňuje dvoma zvislými čiarami **||**. Pred dierézou je v pentametri vždy dlhá slabika dvojslabičného alebo viacslabičného slova. Po dieréze sú nasledujúce dve stopy vždy záväzne daktylské. Daktylské stopy prvého polverša

v pentametri môžu byť nahradené spondejmi, z čoho vyplýva, že pentameter môže mať 12 – 14 slabík.

Grafická schéma pentametra: – U U I – U U I – Δ II – U U I – U U I Ū Δ

Úlohy:

1. Graficky znázorníte stopový pôdorys veršov v nasledujúcich ukážkach (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy).
2. Stopy spočítajte a pomenujte ich. Ako sa nazývajú verše skladajúce sa z daného počtu stôp?
3. Spočítajte, koľko mór má každý verš.
4. Spočítajte, koľko slabík obsahujú jednotlivé verše. Je počet slabík v časomernom texte dôležitým parametrom z hľadiska rytmu?
5. Všimnite si verš *Včil tak ňešťastná, v tak veľkém smutku žalostná* zo žalospevu *Plač Matki Slávi*. Z koľkých slabík sa skladá? Jestvuje hexameter, ktorý by obsahoval menej slabík? Alebo ide o najkratší možný hexameter (samozrejme, z hľadiska počtu slabík, lebo z hľadiska dĺžky trvania slabík sú všetky hexametre rovnako dlhé)?

Ján Hollý: Plač Matki Slávi (zb. Žalospevy)

Čá sa to tak smutná po povetrú kvílba ozívá?

Aj to saméj trúchlí Matki je Slávi ohlas!

Tam hľe nad ohromnú, jako mój zrak spatruje, Tatrú

Na staveném v modréj obloze mračne sedí.

Roztrafené sem tam vlasi má, oči núťer upadlé,

A spaňilé predtím všeci už usta bledé.

Tam vrúcé ze zreňic horkích slz kapki ľejjá

Nad vlastními také náreki sinmi veďe:

Já tá přešťastná ve saměj ľen toľko radošťi,

Ľen ve saměj sladkéj rozkoši ňekdi živá;

Včil tak ňešťastná, v tak veľkém smutku žalostná,

Ľen v jednostajnej véšť dňi boľestí moším.

Ján Hollý: Plač Matki Slávi nad odrodilími sinami (zb. Žalospevy)

Sotva mi od jedného mokré schnú náreku líca,

Už ke druhému nová příčina kvílu volá.

Nad vami zas tu moším ubohá já Sláva rodička,

Odrodilí sinové, horko na srdci plakať. (...)

Ján Hollý: Žalospevi

Už sa za Harvañicú traťené ukrívalo slnko,

A skvelšú do zlatích strílalo žáru oblak;

Už spevi aj d'evčat hlasitích aj sťichnuľi ptákov;

Len slávici milú húdľi ve chrašťi peseň:

Keď sem nad mihavú a po ňežních lahki plinúcú

Rákosinách mlákú ešče ve Mlíči seďel.

Lúbežní struha žblunk, lúbežnú vóňu fialka,

Lúbežní mňe tľiché dávali vánki šuchot.

Tam jako rozmišľám a hrd'inské čini premítám,

I slavského ku méj víťaza básňi hľedám:

Úlohy o skladbe Slávy dcera:

1. Graficky znázornite stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy). Stopy spočítajte a pomenujte ich. Ako sa nazývajú verše skladajúce sa z daného počtu stôp?

2. Doteraz sme mali texty Jána Hollého v bernolákovčine. Akým jazykom písal Ján Kollár? Prečo používa ypsilon?
3. Je hláska *ú* dlhá alebo krátka? Je dvojhláska *ou* (vyskytujúca sa napríklad v slove *zhoubným* v šiestom verši Predzpevu Slávy dcery) dlhá alebo krátka? A čo hláska *ě* – je dlhá alebo krátka?
4. Platí aj pre *ř* pravidlo, podľa ktorého polohová dĺžka môže, ale nemusí vzniknúť, ak je v spoluhláskovej skupine na druhom mieste spoluhláska *r, l, ľ*?
5. Porozmýšľajte, prečo Ján Kollár napísal v časomiere iba Predzpev. V akom veršovom systéme je napísaný zvyšok Slávy dcery?
6. Dodržiava Ján Kollár presne pravidlá používania časomiere od Jána Hollého? Všimnite si napríklad slabiku *ta* v dvojslabičnom slove *místa* v treťom verši a slabiku *nu* v dvojslabičnom slove *synu* vo štvrtom verši a pokúste sa z nich vyvodiť pravidlo.
7. Určte, koľkoslabičné sú jednotlivé verše. Je počet slabík dôležitý v časomernom veršovom systéme?
8. Všimnite si verš *Neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku zo Slávy dcery*. Z koľkých slabík sa skladá? Jestvuje hexameter, ktorý by obsahoval viac slabík? Alebo ide o najdlhší možný hexameter (samozrejme, z hľadiska počtu slabík, lebo z hľadiska dĺžky trvania slabík sú všetky hexametre rovnako dlhé)?

Ján Kollár: Slávy dcera (Predzpev)

Aj, zde leží zem ta, před okem mým selzy ronícím,

někdy kolébka, nyní národu mého rakev.

Stůj noho! posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš,

k obloze, Tatry synu, vznes se, vyvýše pohled.

Neb raději k velikému přichyl tomu tam se dubisku,

jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům. (...)

Úlohy o básni Vlastenec:

1. Graficky znázorníte stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy). Stopy spočítajte a pomenujte ich. Ako sa nazývajú verše skladajúce sa z daného počtu stôp?
2. Je slabika *ha* v slove *Boha* v prvom verši Vlastenca dlhá alebo krátka? Aká by bola u Jána Hollého podľa jeho pravidiel?
3. Čo znamená výraz *skuhřete* z druhého verša?
4. Považuje sa *ch* alebo iné zložky (vyskytuje sa napr. v slove *chabé* v treťom verši) za spoluhláskovú skupinu? Alebo ide o jednu hlásku?

Ján Kollár: Vlastenec

Mlčteže už raději, pro Boha, křiklouni daremní,

jenž z učených „vlast! vlast!“ skuhřete kradmo chyžek.

Nic tu chabé lkání, nic řeč neprospěje prázdná,

národu jen zmužilé srdce pomůže a čin. (...)

2.1.4 Rýmovaná časomiera – tzv. rytmometrický veršový systém

Unikátom v dejinách slovenskej literatúry je autor obdobia humanizmu a renesancie Vavrinec Benedikt z Nedožier (1555 – 1615), ktorý vytvoril svoj vlastný veršový systém. Nazval ho rytmometrický verš. Vznikol spojením časomieri s rýmovaným veršom, pričom autor sa usiloval aj o rovnaký počet slabík vo verši. Spojil teda prvky sylabického veršového systému s časomierou. Vavrinec Benedikt prednášal rétoriku, poetiku a klasickú filológiu na Karlovej univerzite v Prahe, neskôr sa stal aj jej dekanom, prorektorom a rektorom. Doplnkom jeho gramatiky *Grammaticæ bohemicæ... libri duo* (Dve knihy... českej gramatiky) z r. 1603 mala byť štvordielna poetika, ktorá sa však nezachovala. Teoreticky v nej rozpracoval používanie časomerného veršového systému v češtine. Aj jeho predhovor ku knihe voľných žalmových parafráz *Aliquot psalmodum Davidicorum paraphrasis rhythmetrica, lyrico carmine ad imitationem Latinorum nunc primum attentata* (Žalмовé některé v písni české na způsob veršů latinských v nově uvedeni a vydání) z r. 1606 obsahuje pravidlá rýmovaného časomerného verša. Prakticky si ich precvičte na nasledujúcich žalmických piesňach.

Úlohy:

1. Graficky znázornite stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy). Stopy spočítajte a pomenujte ich.
2. Aký je počet slabík v jednotlivých veršoch? Určte rýmovú schému veršov a pomenujte druh rýmu.

Vavrinec Benedikt z Nedožier: Ach, Bože svatý, jakých časův sme dočkali...

Ach, Bože svatý, jakých časův sme dočkali,

s čím sme se pro naše těžké hříchy potkali!

Stůj při nás,

bojuj za nás,

ó, Kriste, králi náš!

K nám se teď nepřátelé Turci přiblížili,

tvých věřících křesťanův množství mečem zbili.

Stůj při nás,

bojuj za nás,

ó, Kriste, králi náš!

Města, zámky, kostely mnohé vyvrátili,

vsi mnohé, tvrze mnohé ohněm vypálili.

Stůj při nás,

bojuj za nás,

ó, Kriste, králi náš!

(...)

Vavrinec Benedikt z Nedožier: Národům se vši budu veselostí...

Národům se vši budu veselostí

zvěstovat o tvé, Bože můj, milosti,

o svatých soudech, Pane, tvých budu ctně

zpívati písň.

Když mi království, Bože, dáš ujíti,

předně sám rád příkladně živ chci býti,

svou čeleď se vši zvedu bedlivostí

k ctné šlechtnosti.

Zlého za příklad lidu nechci míti,

nechci po zcestné nepravosti jíti,

mámť v nenávisti všelikou převrátnost

i všelikou zlost.

V nešlechtnické radě nechci býti

a společnosti s nimi nechci míti:

Kdožkoli pášeš činy nešlechtné,

jdi přeč ode mne.

Kdož lidem dobrým jazykem škodívá,

vzhůru nádherné oči pyšně mívá,

tenť musí pod meč krvavý se dáti

a z světa bráti.

(...)

2.2 Sylabotonický veršový systém

Sylabotonický veršový systém sa používal v období realizmu (v parnasizme) a moderny, ale aj klasicizmu. Zakladajúcim prvkom jeho rytmu je **prízvučnosť** slabiky alebo, ináč povedané, jeho rytmus vzniká striedaním **prízvučných** a **neprízvučných** slabík (ako to vyjadruje časť „tonický“ z kompozita „sylabotonický“). Zároveň je založený na **rovnakom (regulovanom) počte slabík vo verši** (ako to vyjadruje časť „sylabo-“

z kompozita „syllabotonický“; latinský výraz *syllaba* znamená slabika). V slovenskom syllabotonicom veršovom systéme sa vyskytujú tieto stopy: daktyl, trochej, jamb.

Tonický veršový systém je založený na rovnakom počte prízvučných slabík vo verši, pričom počet neprízvučných slabík je pohyblivý. Vo veršoch sa teda nezachováva izosylabizmus (rovnoslabičnosť), čiže celkový počet slabík vo veršoch nie je rovnaký. Používa sa najmä v jazykoch s pohyblivým prízvukom, napr. v angličtine či ruštine.

Prízvuk je v slovenčine **pevný – na prvej slabike** slova. V štvor- a viacslabičných slovách sa vo verzológii určuje **vedľajší prízvuk**, ktorý sa nachádza na predposlednej slabike slova. V skutočnosti ho nevyslovujeme, má iba technickú platnosť. Prízvuk sa presúva iba v prípade slabičných **predložiek** (napr. *bez, cez, do, ku, na, nad, od, po, pod, pre, pred, pri, so, spod, skrz, stred, vo, za, zo, u*) – z prvej slabiky nasledujúceho slova prejde na slabičnú predložku, prvá slabika nasledujúceho slova je potom neprízvučná.

Náročnejšie z hľadiska určovania prízvučnosti môžu byť jednoslabičné slová. Neplnovýznamové jednoslabičné slová okrem slabičných predložiek bývajú neprízvučné. Neplnovýznamové jednoslabičné slová však môžu byť prízvučné v dôrazovom postavení – závisí to od ich pozície v texte a od kontextu, napr.

len sa ženieš, len sa ženieš	Svitlo už a svitlo bez teba
X' X X' X X' X X' X	X' X X' X X' X X' X X

(Dve jednoslabičné slová za sebou *len sa* a v druhom prípade *už a* sa správajú ako dvojslabičné slovo, čiže prízvuk je na prvom z nich.)

Jednoslabičné neprízvučné slovo pripojené k nasledujúcemu prízvučnému slovu, s ktorým tvorí jednotku z hľadiska prízvuku, sa nazýva **predklonka** (proklitika). Stojí na začiatku výpoved'ového taktu. Predklonkami sú priraďovacie a podrad'ovacie **spojky** a niektoré **častice**, napr. *a, aj, i, že, keď, či, ba, len, kiež, ved'* atď. Neprízvučné bývajú **citoslovčia** (napr. predklonka *Ó* na začiatku verša), ale v zdôraznenej pozícii môžu nadobúdať prízvuk.

Jednoslabičné neprízvučné slovo pripojené k predchádzajúcemu prízvučnému slovu, s ktorým tvorí jednotku z hľadiska prízvuku, sa nazýva **príklonka** (enklitika). Stojí za prízvukovým celkom výpoved'ového taktu. Príklonky sú:

- prezentné tvary slovesa byť: *som, si, sme, ste...*

- častica *by*
- tvary osobných zámen: *mi, ti, si, ma, ťa, sa, mu, ho*
- tvary zámen: *jej, nám, vám, im, nás, vás, ich* atď.

Jednoslabičné **substantíva**, **adjektíva** alebo **slovesá** sú vždy prízvučné (okrem slova *niet*). Jednoslabičné **zámená**, **číslovky** a **príslovky** môžu byť prízvučné aj neprízvučné, závisí to od ich pozície v texte a od kontextu:

a) prízvučné sú, keď sú v spojení s neplnovýznamovými jednoslabičnými slovami alebo príklonkami, napr. *No, nemyslíte si, že ja sám som iný*

X X' X X' X X X' X X' X X' X
nie, ja som tiež z tej istej hlíny
 X X' X X' X X' X X' X

(*No* v prvom verši je predklonka, *si* je príklonka, dve jednoslabičné slová za sebou *že ja, sám som* sa správajú ako dvojslabičné slovo, čiže prízvuk je na prvom z nich. V druhom verši je *nie* predklonka, dve jednoslabičné slová za sebou *ja som* a *tiež z tej* sa správajú ako dvojslabičné slová, čiže prízvuk je na prvom z nich.)

b) neprízvučné sú, keď sú v spojení s viacslabičnými slovami, napr. *môj život, on čaká*.

Ukazovacie a opytovacie zámená bývajú prízvučné.

V sylabotonicom veršovom systéme sa rovnako ako v sylabickom veršovom systéme uplatňuje aj **rým**. Základné druhy rýmu sú:

- a) **združený** – spája dva po sebe nasledujúce verše, jeho rýmová schéma je **aabb**
- b) **striedavý** – spája dva párne a dva nepárne verše, jeho rýmová schéma je **abab**
- c) **obkročný** – spája prvý verš so štvrtým a druhý s tretím, jeho rýmová schéma je **abba**
- d) **prerývaný** – spája párne verše, pričom nepárne sa nerýmujú, jeho rýmová schéma je **abcb**

Okrem toho sa rozlišuje **mužský** a **ženský rým**. V mužskom rýme do rýmovej pozície vstupuje **nepárnoslabičné slovo** a takýto rým zapisujeme **malým písmenom**. V ženskom rýme do rýmovej pozície vstupuje **párnoslabičné slovo** a takýto rým zapisujeme **veľkým písmenom**.

Rýmová schéma sa zapisuje postupne písmenami abecedy. Rým prvého verša sa zapisuje písmenom a. Ak sa s ním rýmuje druhý verš, jeho rým sa zapíše rovnakým písmenom. Ak sa s ním nerýmuje, zapíše sa ďalším písmenom abecedy (b). Rovnako sa

postupuje v ďalších veršoch: ak sa tretí verš rýmuje s niektorým z predchádzajúcich veršov, zapíše sa rovnakým písmenom ako ten verš, s ktorým sa rýmuje. Ak sa nerýmuje, zapíše sa v poradí ďalším písmenom abecedy.

Úlohy:

1. Čo má sylabotonický veršový systém spoločné s časomerným veršovým systémom?
2. Vo všetkých nasledujúcich sylabotonických textoch graficky znázorníte stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky prízvučné alebo neprízvučné, a rozdeľte ich na stopy).
3. Stopy pomenujte. Ako sa nazýva metrum skladajúce sa z daných stôp?
4. Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Vyskytuje sa v básni rým? Ak áno, určte rýmovú schému a pomenujte druh rýmu.

2.2.1 Daktylo-trochejské metrum

Daktylo-trochejské metrum obsahuje pravidelné usporiadanie daktylských a trochejských stôp.

O texte *Otcova roľa*:

1. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v predložkovom spojení *na vršky* z 1. verša, *na sivé* z 2. verša, *na vlhkých* z 9. verša a *pod nohou* z 10. verša.
2. Určujeme, či je prízvučná predložka *V* zo začiatku 3. verša? Je slabičná?
3. Koľkoslabičné je slovo *starootcovská* z 3. verša? Vzniká v ňom vedľajší prízvuk? Ak áno, na ktorej slabike?
4. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v jednoslabičných slovách *som na ňu* z 5. verša.
5. Je slovo *jak* zo 7. verša prízvučné alebo neprízvučné? Aký je to slovný druh?
6. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v predložkovom spojení *pod oblohou* z 8. verša. Koľko slabík má spolu? Vzniká v ňom vedľajší prízvuk? Ak áno, na ktorej slabike?
7. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovách *Zdá sa, že* na začiatku 11. verša.

8. Je slovo *mňa* zo slovného spojenia *vedľa mňa* v 11. verši a slovo *si* zo spojenia *prečo si* prízvuchné alebo neprízvuchné? Zdôvodnite.

Ivan Krasko: Otcova roľa (zb. Verše)

Pokojný večer na vršky padal,

na sivé polia.

V poslednom lúči starootcovská

horela roľa.

Z cudziny tulák kročil som na ňu

bázlivou nohou.

Slnko jak koráb v krvavých vodách

plá pod oblohou.

Strnište suché na vlhkých hrudách

pod nohou praská.

Zdá sa, že ktosi vedľa mňa kráča –

na čele vráska,

v láskavom oku jakoby krotká

výčitka nemá:

- prečo si nechal otcovskú pôdu?

Obrancu nemá!

Celý deň slnko, predsa je vlhká

otcovská roľa.

Stáletia tiekli poddaných slzy

na naše polia,

stáletia tiekli – nemôž byť suchá

poddaných roľa,

darmo ich suší ohnivé slnko,

dnes ešte bolia.

Z cudziny tulák pod hruškou stál som

zotletou spolu.

Poddaných krvou napitá pôda

domov ma volá...

A v srdci stony robotných otcov

zreli mi v semä...

Vyklíčia ešte zubále dračie

z poddaných zeme?

2.2.2 Daktylské metrum

Grécky výraz *daktylos* znamená prst. Preto Ján Hollý nazýval pentameter patoprstý verš.

O texte Baníci:

1. Všimnite si slová *chvost vlečúc* z 1. verša, *noc bola* z 3. verša a *zrak jeho* zo 4. verša. Sú niečím nápadné z hľadiska prízvučnosti? Vyhovuje ich prízvučnosť danej metrickej schéme?
2. Ako treba určiť slová *ku mne sa* v 2. verši z hľadiska prízvučnosti? Zdôvodnite.
3. Koľkoslabičné je slovo *ucho*? Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v predložkovom spojení *do ucha* z 2. verša.
4. Ako sa nazýva výraz *mi* v spojení *šepce mi* v 2. verši?
5. Čo znamená výraz *kýs´* z 1. verša? Aký je to slovný druh? Aký slovný druh je slovo *už* z 3. verša?
6. Nachádzajú sa v básni veršové presahy? Alebo platí rytmicko-syntaktický paralelizmus?
7. Nachádza sa vo veršoch polveršová intonačná prestávka? Ak áno, po ktorej slabike? Na koľkoslabičné polverše člení verš? Nachádza sa v každom verši básne?

Ivan Krasko: Baníci (zb. Verše)

Démon kýs' škaredý, chvost vlečúc po zemi,

ku mne sa priplazil, do ucha šepce mi.

Noc bola hlboká, svetlá už nepláli:

plamenný zrak jeho vo tvári okáli.

Krídla jak netopier za väzy poskladal,

tigrovsky zahnutým jazykom vykladal...

O zlate hovoril, o drahých kameňoch,

čo zrejú pod zemou, v modravých plameňoch.

Štôlne mi predstavil, čo vedú k pokladom,

múdrehu baníka dával mi príkladom:

Jak ľahko doloval za podpis jediný,

jak sa mu korili mestá a dediny...

2.2.3 Trochejské metrum

Grécky výraz *trochaios* znamená rýchly, bežiaci. Označuje aj dráhu pre bežca. Aristoteles trochejské metrum nazval tanečný rytmus.

O texte Trochej a jamb:

1. Koľkoslabičné je slovo *ide* v 2. verši?
2. Koľkoslabičné sú slová *skoľajenou* z 2. verša, *zahájenou* zo 4. verša, *ukázali* zo 6. verša a *preskakovať* z 8. verša? Čo pre ne platí z hľadiska prízvukov?
3. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovách *jarkami* a zo 4. verša a *učili ma* z 5. verša.
4. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovnom spojení *bez poriadku* z 8. verša.
5. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovnom spojení *ja som* zo 7. verša.

6. Vyskytujú sa v texte veršové presahy alebo preň platí rytmicko-syntaktický paralelizmus?

Svetozár Hurban Vajanský: Trochej a jamb

Vážne kráča trochej v čistom poli,

ide cestou rovnou, skoľajenou;

jambus skáče divo v rujnej vôli,

jarkami a horou zahájenou.

Učili ma trochejicky chodiť,

ukázali cestu rovní, hladkú;

ja som volil radšej horou brodiť,

preskakovať jarky bez poriadku.

2.2.4 Jambické metrum

V jambickom metre ťažké doby verša pripadajú na párne slabiky verša. Parnasisti S. H. Vajanský a P. O. Hviezdoslav sa mu venovali programovo, pociťovali ho totiž ako „umeleckejšie“. Bolo protiváhou „folklórnemu“ sylabickému veršovému systému z obdobia romantizmu.

O texte Môjmu Turcu:

1. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovnom spojení *na perutiach* z 1. verša.
2. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovese *pnie sa* z 3. verša.
3. Porovnajzte z hľadiska prízvučnosti slovo *ja* z 3. verša a slovo *ja* zo 7. verša Vajanského básne Trochej a jamb. Zdôvodnite určenie ich prízvučnosti.
4. Je jamb pre slovenčinu typický, keďže sa začína neprízvučnou slabikou, po ktorej nasleduje prízvučná slabika, a v slovenčine je prízvuk spravidla na prvej slabike slova?
5. Koľkoslabičným slovom sa začína každý verš textu? Je prízvučné alebo neprízvučné? Súvisí tento fakt s metrom básne?
6. Určte stopový pôdorys nasledujúceho verša:
zima na perutiach vetra vletí

Tento verš sa skladá z dvojslabičných slov a z predložkového spojenia, ktoré sa správa ako štvorslabičné slovo. Akým metrom je písaný? Ako by sa z metra tohto verša dalo urobiť jambické metrum?

7. Všimnite si básne daktylského a trochejského metra. Nastáva v nich prekrývanie stôp s hranicami slov? Platí aj v jambickom metre zhoda medzi hranicami slov a stôp? Prečo sa o jambe v slovenskej poézii hovorí, že je **nestopový**?
8. Koľkostopové verše obsahuje báseň Môjmu Turcu? Ako sa nazýva takýto verš?

S. H. Vajanský: Môjmu Turcu

Keď zima na perutiach vetra vletí

v náš Turiec, srdce moje divno zplesá:

ja vidím, ako tlstý Lysec pnie sa,

jak úbelovým snehom Kriváň sviati.

Verš básne Mójmu Turcu sa volá **blankvers**. Ide o astrofický päťstopový jambický verš. Buď je desaťslabičný mužský alebo jedenásťslabičný ženský. Mal by byť nerýmovaný. Všimnite si aj verš Krvavých sonetov, zaradených v časti Ostatné texty (2.2.5). Ide tiež o blankvers?

O texte Hájnikova žena:

1. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovnom spojení *sa pominul stá* z 2. verša.
2. Sú slová *stín* z 2. verša a *syn* zo 4. verša prízvuchné alebo neprízvuchné? Zdôvodnite.
3. Do akého slovného druhu patrí slovo *jak* z 3. verša? V tomto verši sa vyskytuje dva razy – je v oboch prípadoch rovnako prízvuchné alebo neprízvuchné?
4. Do akého slovného druhu patrí slovo *jak* zo 7. verša? Porovnajte ho z hľadiska prízvuchnosti so slovom *jak* z 3. verša a zdôvodnite určenie ich prízvuchnosti alebo neprízvuchnosti.
5. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovách *jedináčik* a *neotálal* z 5. verša a *neopálal* zo 6. verša.
6. Všimnite si prízvuchnosť v slove *neváhal* na začiatku 6. verša a v slovnom spojení *vo prostom* na začiatku 7. verša. Vyhovuje táto prízvuchnosť jambickej metrickej schéme? Ovplynula takáto zámena jednoslabičného neprízvuchného slova zo začiatku verša za trojslabičné slovo alebo slovné spojenie pokračovanie metra daných veršov?

Poznámka: Jamb nie je pre slovenčinu typický, keďže sa začína neprízvuchnou slabikou, po ktorej nasleduje prízvuchná slabika, a v slovenčine je prízvuk spravidla na prvej slabike slova. Vyskytujú sa v ňom prízvuky aj mimo metrickej schémy, napríklad keď sa na začiatok verša umiestni trojslabičné slovo. Keď sa jambické metrum v básni neuplatňuje na 100%, hovorí sa o tzv. **jambickej tendencii**, čiže o zámere realizovať jambické metrum. Jambická (aj iná) tendencia sa dá vyjadriť matematicky veľmi presne percentami.

Výpočet jambickej tendencie: Zapište, na koľko percent platí, že prvá slabika každého verša básne je neprízvučná. Ďalej zapište, na koľko percent platí, že druhá slabika každého verša básne je prízvuchná. Ďalej, na koľko percent platí, že tretia slabika každého verša básne je neprízvučná. Ďalej, na koľko percent platí, že štvrtá slabika každého verša básne je prízvuchná. A tak ďalej až do konca verša podľa schémy jambického metra (nepárna slabika vždy neprízvučná, párna prízvuchná). Potom stačí spočítať percentá za jednotlivé slabiky a vypočítať z nich priemer. Výsledok je percentuálnym vyjadrením jambickej tendencie v básni, čiže určuje, na koľko percent sa v básni uplatňuje jambické metrum.

P. O. Hviezdoslav: Hájnikova žena

Keď teda starý hájnik Čajka

sa pominul sťa horský stín,

jak lesa zvuk, jak detská bájka:

tu Michal, hodný jeho syn

(a jedináčik), neotáľal,

neváhal, mnoho neopáľal

vo prostom ume, čo a jak?

O texte Sonety:

1. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovách *veľkolepí* z 1. verša, *nevchádzate* zo 4. verša, *svetodejov* a *nedohl'adné* z 5. verša.

2. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v predložkovom spojení *do nevôle* zo 4. verša.
3. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovných spojeniach *kráčate tak* z 1. verša a *pútnici hoc* z 2. verša.
4. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovách *ste jak* v 1. verši, *vy ste* v 3. verši a *ich si* v 6. verši.
5. Porovnajzte prízvuchnosť záměna *vy* v 2. a 3. verši a zdôvodnite ju.
6. Čo znamená slovo *žnec*? Do akého slovného druhu patrí? Je prízvuchné alebo neprízvuchné?
7. Vyhovuje prízvuchnosť predložkového spojenia *pre krivdu* vo 4. verši jambickej metrickej schéme?
8. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovách *i nebesá* v 8. verši.
9. Všimnite si (ne)prízvuchnosť slova *niet* v spojení *Priestranstvu niet hrádze*.
10. Zdôvodnite určenie prízvuchnosti a neprízvuchnosti v slovnom spojení *do úľa hned'*.

P. O. Hviezdoslav: Sonety

Ó, veľkolepí ste, jak kráčate tak v kole,

vy jasní pútnici, hoc mnohí, v zhode preds';

nie cudzej, vlastnej vy ste každý slávy žnec,

pre krivdu nevchádzate mračnej do nevôle.

Tam svetodejov veľkých nedohľadné pole!

Že kedys' spíše ich, si trúfa vedomec:

i štára v tajných hmlách a zvrta nebožiec,

i nebesá rozkrájal ako oráč role.

Môj obzor nezná hraníc. Priestranstvu niet hrádze,

jak guľa ohromná, jež stredom ja som, hľa,

Keď slnko zájde skonom a noc temné krídla

hviezd oky posiate v šír rozstrie ponad zem:

jak včely do úľa hned' každý záujem

sa vracia z poľa činov v úkryt svojho bydla.

Ach, zloby, neprávosti je na zemi veľa.

O texte Malý drotár:

1. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v predložkovom spojení *pri tomto* v 2. verši, *na hlavu* v 3. verši a *so slzou* v 6. verši.

2. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovnom spojení *i pomodlil sa* v 5. verši.
3. Vyhovuje prízvučnosť slovného spojenia *tú svoju* vo 4. verši jambickej metrickej schéme?
4. Vyhovuje prízvučnosť predložkového spojenia *do sveta* na konci 1. verša, slova *položil* na konci 3. verša a slova *otčenáš* v 5. verši jambickej metrickej schéme?
5. Vyhovuje prízvučnosť slov *vrát' sa do pustej* v poslednom verši jambickej metrickej schéme?
6. Všimnite si párne verše z hľadiska počtu slabík oproti nepárnym veršom. Na konci obsahujú **katalektickú stopu** (neúplnú).
Úplná stopa sa nazýva **akatalektická** (bude sa spomínať napr. pri sapfickej strofe).
Stopa, ktorá obsahuje jednu slabiku navyše, sa nazýva **hyperkatalektická**. Táto slabika „navyšé“ musí byť vždy ľahká doba, čiže v časomiere ide o krátku slabiku a v sylabotonicom veršovom systéme o neprízvučnú slabiku.

S. H. Vajanský: Malý drotár (zb. Tatry a more)

Keď išiel tatko do sveta,

pri tomto kľakol buku,

na hlavu svoju položil

tú svoju ťažkú ruku;

i pomodlil sa otčenáš

so slzou v starom oku.

Nuž zbohom, rodná dedino!

Už ranný vietor dýše;

jak ladno kynie kostol náš

zo svojej lipnej skrýše.

Ten chodník biely, haditý

rád by ma volal zpiatky:

„Hoj, nechod', šuhaj, z dediny,

niet v svete druhej otčiny,

vráť sa do pustej chatky.“

O texte Oda na horu Sinec:

1. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovách *zvelebena* v 1. verši, *z neznámosti* a *vytržena* v 2. verši a *vyvýšenost* vo 4. verši.
2. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovách *tmy být* v 2. verši.
3. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slovách *o tobě já* v 3. verši.
4. Vyhovuje prízvučnosť slova *zpívati* v 3. verši jambickej metrickej schéme?
5. Zdôvodnite určenie prízvučnosti a neprízvučnosti v slove *ohlašovati* vo 4. verši. Vyhovuje jambickej metrickej schéme?

6. Ide v tejto básni o päťstopový jambický verš, a to buď desaťslabičný mužský alebo jedenásťslabičný ženský? Ako sa volá takýto verš?

7. Overte si, či veršový systém textu Oda na horu Sinec nie je časomerný. Určte slabiky aspoň prvého verša z hľadiska dĺžky a skúste ich rozdeliť na stopy.

Juraj Palkovič: Oda na horu Sinec (zb. Muza ze slovenských hor)

O, Milá horo! máš byť zvelebena,

máš z neznámosti tmy byť vytržena!

Neb o tobě já budu zpívati,

tvou vyvýšenost ohlašovati.

Jak na Libánu cedr nad javory,

taks' ty se vznesla nad okolní hory.

Tak jako obr stojíš mezi ními,

neb jako matka mezi dětmi svými. (...)

Úloha:

1. Skúste teraz sami napísať 4-veršovú jambickú báseň. Pod každý verš podpíšte stopy, aby bolo jasné, ktoré slabiky považujete za prízvučné a ktoré za neprízvučné.

2.2.5 Ostatné texty na precvičovanie

Určte metrum nasledujúcich textov.

Úlohy:

1. Vo všetkých nasledujúcich sylabotonických ukážkach graficky znázornite stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky prízvučné alebo neprízvučné, a rozdeľte ich na stopy).
2. Stopy pomenujte. Ako sa nazýva metrum skladajúce sa z daných stôp?
3. Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Vyskytuje sa v básni rým? Určte rýmovú schému a pomenujte druh rýmu.

Hviezdoslav: Krvavé sonety

Ó, krv je vlaha divotvorná! – Skrytá,

jak vzácny mušt, vrie v srdca pohári,

až udrie v ústroj silou vlnobitia;

s tým v tepnách v ruch sa, v mluno prevarí

a vôľu tvorčiu, zajme kolo života...

Či myslia na to kedy mäsiari?

A národ oboril sa na národ

s úmyslom vraždy, s besom skaziteľa.

Kres spráskal pušiek, zahrmeli delá:

zem stene, piští vzduch, rvú vlny vôd,

kde bleskom kmitla hrozná Astarot.

A jak v žne postać zbožia líha zrelá

pod kosou radom váľajú sa telá;

v cveng šabiel šplachce črstvej krvi brod...

Tak vo víchrici totej ukrutenstva,

nímž ani tiger dravšie nezúri,

zapadá nie zvek: výkvet človečenstva,

života radosť smrtnej do chmúry,

v prach purpur všel'udského dôstojenstva,

v sutiny jasný palác kultúry!

Och, plytkosť srdečná! Och, zmätok umov!

I azúrove čistí duchovia

pohrdli naraz veľkolepou dumou

u dlátka, farieb, zvukov, u slova;

šli v zmes... Nuž, v barbarstva noc, v cimiter rumov

ťa, človeče, ta vracia výchova!?

Nuž, id'te zbohom, piesne krvavé!

odvité zo srdca mi dobou krutou,

listiny s kresbou dojmov, odblesknutou

pri požiarovej neba záplave,

v striel hluku, prerývanom zdĺhave

bojišťa stony, nárky z bydlíšť kútov;

ku srdciam idťte s blankou rozvinutou:

nech čítajú vás oči slzavé...

Ivan Krasko: Zmráka sa (zb. Nox et solitudo)

Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli.

Od hory, od lesa tak plače, kvíli...!

Výčitky neznámych duše sa chytia.

... Vyplniť nádeje nebolo sily –

zapadli, zapadli vo zhone žitia...

Oblaky nízko sú, tak letia, letia...!

Žaluje zúfale žaloby márne

ktos´ príliš úbohý a šíreho sveta,

že veril, že čakal, že starne, starne...

Zmráka sa, stmieva sa. Zhora i zdola

havrany veslujú do noci spešne...

ktos´ príliš úbohý o pomoc volá,

do tvári hádže nám spomienky hriešne...

Zmráka sa, pôjdeme... Noc je už spolu.

Ivan Krasko: Kritikovi

Pozdravenie, drahý baľko!

Odbavme vec scela krátko:

nehcem znieť jak zvon z olova,

nehromadím hluché slová,

nech kto jak chce o nich húta,

na každom je krv prischnutá,

srdca môjho krv prischnutá...!

Áno, áno!

Bohuslav Tablic: Užívání života (3. zväzok Poezye)

Děvušky milé

krátké má cíle

zemský čas.

V přeprudkém letu

tratí se světu

jako hlas.

Jestli si sednu

hodinku jednu,

hned jest pryč!

Měsíce, dnové

prchnou jak snové,

jak chceš křič!

Celé tak roky,

v sněhu jak kroky

mizejí;

jako led v létě,

věky se v světě

tratějí.

Veselí budme,

aniž se trudme

starostí,

uplynou léta

s růžovou světa

radostí.

Dokud se v těle

mladá krv mele,

poskočme!

Míle se spolu

v tanečním kole

zatočme!

Pavol Jozef Šafárik: Jiskra Božství (zb. Tatranská Múza s lírou slovanskou)

Co jest člověk? Co jest život jeho?

Stín jest člověk, život jeho sen. –

Od hvězd spadlá jiskra Božství jen

můž mu půjčit bytu skutečného.

Sletěl blesk: a bělmo s pošmourného

oka padá, mrak se mění v den.

Sletěl blesk: a srdce vře, až ven

proud se citů vroucných valí z něho.

Světlo, světlo, to jej z spaní budí,

vznáší k hvězdné nebes výsosti:

láska, ta ho stezkou milosti

z mrtvé říše v ráje květlé pudí. –

O, jenžs pravým obou ctitelem –

buď i mým vždy věrným přítelem!

Ján Kollár: Slávy dcera

Nehýřil jsem, nelakotil, nepil,

hry mi záhy přišli v nemilost,

netěšila mne ta zdvořilost,

kterou jen zvyk do života štěpil;

peněz blesk mne nikdy neoslepil,

chladným nechala mne zmužilost,

ale v bělohlavskou spanilost

veždy oči s podivem jsem vlepil:

Ještě ani neznal jsem co láska,

už se srdce v touhách rozlilo,

jestli sličná potkala mne Kráska;

božství k jiným ve kři, hromu hlase,

knihách, snách neb metlách mluvilo

kravavých, a ke mně v ženské kráse.

2.3 Sylabický veršový systém

Sylabický veršový systém sa používa v poézii ľudovej slovesnosti a v romantizme, čiže v období, ktoré na ľudovú poéziu programovo nadväzovalo. Takisto sa používal v starších obdobiach tvorby poézie v domácom jazyku. Zakladajúcim prvkom jeho rytmu je **rovnaký (normovaný) počet slabík vo verši** bez ohľadu na ich dĺžku či prízvuchnosť. Na rozdiel od časomerného a sylabotonickeho veršového systému teda nie je stopovo organizovaný. Konštantný počet slabík je vnímateľný iba pri kratších veršoch, maximálne šesťslabičných, preto sa rozsiahlejšie verše pravidelne delia záväznou **intonačnou prestávkou**, ktorá verš člení na dva polverše (hemistichy). Okrem toho sa na vytváraní rytmu v sylabickom veršovom systéme zúčastňuje aj **rytmicko-syntaktický paralelizmus** (čiže sa tu nenachádzajú veršové presahy). Pre sylabický veršový systém je charakteristický aj **združený rým** (ale vyskytujú sa v ňom aj iné druhy rýmu) a spájanie veršov do dvojverší, dvojverší do štvorverší atď.

Jednotlivé pomenovania verša podľa počtu slabík sú takéto:

monosylab – jednoslabičný verš (skrátene jednoslabičník)

disylab – dvojslabičný verš (dvojslabičník)

trisylob – trojslabičný verš (trojslabičník)

tetrasylab – štvorslabičný verš (štvorslabičník)

pentasylob – päťslabičný verš (päťslabičník)

hexasylob – šesťslabičný verš (šesťslabičník)

heptasylab – sedemslabičný verš (sedemslabičník)
oktosylab – osemslabičný verš (osemslabičník)
enneasylab – deväťslabičný verš (deväťslabičník)
dekasylab – desaťslabičný verš (desaťslabičník)
hendekasylab – jedenásťslabičný verš (jedenásťslabičník)
dedokasylab – dvanásťslabičný verš (dvanásťslabičník).

Úlohy:

1. Vo všetkých nasledujúcich ukázkach určte počet slabík v jednotlivých veršoch. Zapíšte ho.
2. Vyskytuje sa v básni rým? Určte rýmovú schému a pomenujte druh rýmu.
3. Vyskytujú sa v textoch veršové presahy alebo v nich platí rytmicko-syntaktický paralelizmus? Je ukončenosť syntaktických úsekov na konci veršov naznačená interpunkciou?
4. Vyskytuje sa vo veršoch polveršová intonačná prestávka? Na koľkoslabičné polverše rozdeľuje verš? Je ukončenosť syntaktických úsekov na konci polveršov naznačená interpunkciou?

Janko Král: Zakliata panna vo Váhu a divný Janko (1844)

Synček je veľmi divný, nikdy nie veselý,
hrdý, ukrutný, divý, hockde táisť smelý;
nikoho si neváži, nikomu nedvojí,
v ľuďoch lásky nehľadá, hnevu sa nebojí;
ľudia ho nenávidia, on sa chce vypomstiť,
jemu všetko jedno je: dneska či zajtra hniť.

O textoch Zakliata panna vo Váhu a divný Janko a Mor Ho!:

Ako sa nazýva sylabický dvanásť- alebo trinásťslabičný verš s polveršovou prestávkou, ktorým sú písané tieto texty?

Samo Chalupka: Mor ho! (1864)

Zleteli orly z Tatry, tiahnu na podolia

ponad vysoké hory, ponad rovné polia;
preleteli cez Dunaj, cez tú šíru vodu,
sadli tam za pomedzím slovenského rodu.
Duní Dunaj a luna za lunou sa valí:
nad ním svieti pevný hrad na vysokom brali.
Pod tým hradom Riman – cár zastal si táborom:
belia sa rady šiatrov ďalekým priestorom.
Pokraj tábora sedí cár na zlatom stolci;
okol neho cárska stráž, tuhí to paholci;
a pred cárom družina neveliká stojí:
sú to cudzí víťazi, každý v jasnej zbroji.

Sylabický (mužský) dvanásťslabičný alebo (ženský) trinásťslabičný verš s polveršovou prestávkou sa nazýva **alexandrín**. Používa sa aj v sylabotonickej veršovej systéme, vtedy ide o dvanásť- alebo trinásťslabičný jambický verš s polveršovou prestávkou po šiestej (v dvanásťslabičnicku) alebo siedmej (v trinásťslabičnicku) slabike.

Ján Botto: Žltá ľalija (1849)

Stojí, stojí mohyla.
Na mohyle zlá chvíľa,
na mohyle trnie, chrastie
a v tom trní, chrastí rastie,
rastie, kvety rozvíja
jedna žltá ľalija.

Tá ľalija smutno vzdychá:
Hlávku moju trnie pichá
a nožičky oheň páli –
pomôžte mi v mojom žiali!

O texte Smrť Jánošíkova:

1. Určili sme si už viacero sylabických básní. Po vypracovaní úloh uvedených pre všetky sylabické texty si overte, či veršový systém textu Smrť Jánošíkova nie je sylabotonickej. Pozor! Nestačí určiť slabiky prvého verša z hľadiska prízvuknosti a rozdeliť ich na stopy,

treba takto určiť viacero veršov. Metr um sylabotonickeho veršoveho systemu sa totiž nemôže meniť v každom verši, musí byť rovnaké vo všetkých veršoch.

2. Overte si, či veršový systém textu Smrť Jánošíkova nie je časomerný. Určte slabiky aspoň prvého verša z hľadiska dĺžky a skúste ich rozdeliť na stopy. Akým jazykom je písaná Smrť Jánošíkova? Akými jazykmi boli písané časomerné texty J. Hollého a J. Kollára?

3. Ako sa nazýva sylabický dvanásť- alebo trinásťslabičný verš s polveršovou prestávkou, ktorým je písaná aj Smrť Jánošíkova?

Ján Botto: Smrť Jánošíkova (1862)

Horí ohník, horí na Kráľovej holi.
Ktože ho nakládol? — dvanásť sokoli.
Dvanásť sokoli, sokolovia bieli,
akých ľudské oči viacej nevideli!
Dvanásť sokoli, sokolovia Tatier,
akoby ich bola mala jedna mater;
jedna mater mala, v mlieku kúpavala,
zlatým povojníčkom bola povíjala.
To sa chlapci, to sa jak oltárne sviece,
keď idú po háji, celý sa trbliece.
Košielky zelené, striebrom obrúbené,
klobúčky obité, orlom podperené;
valaška, karabín a pištoliak dvoje:
to sa chlapci, to sa, potešenie moje! —

O textoch Detvan a Marína:

1. Po vypracovaní úloh uvedených pre všetky sylabické texty si overte, či Sládkovičova desaťslabičná strofa nie je komplikovanejšia. Z koľkoslabičných veršov sa skladá? Obsahuje kombináciu viacerých rýmov? Rozdeľuje intonačná prestávka jeho osemslabičnik na dva rovnako dlhé (štvorslabičné) polverše?

Poznámka: Sládkovič patrila do tzv. artistnej línie slovenského romantizmu. Artistný znamená zdôrazňujúci formu, zameraný na ňu.

Andrej Sládkovič: Detvan (1847)

Stojí vysoká, divá Poľana,
mať stará ohromných stínov,
pod ňou dedina Detvou volaná,
mať bujná vysokých synov:
či tých šarvancov Detvy ozrutných
Poľana na tých prsiach mohutných
nenosí a nenadája?
Alebo aspoň na tie výšiny
nehľadí dcéra tejto rodiny,
keď má porodiť šuhaja? –

Andrej Sládkovič: Marína (1846)

Ja sladké túžby, túžby po kráse
spievam peknotou nadšený,
a v tomto duše mojej ohlase
svet môj je celý zavrený;
z výsosti Tatier ona mi svieti,
ona mi z ohňov nebeských letí,
ona mi svety pohýna;
ona mi kýva zo sto životov:
No centrom, živlom, nebom, jednotou
krás mojich moja Marína!
(...)
Možno mi tvojich úst sa odrieknuť,
možno mi ruku nedostať,
možno mi v diaľky žiaľne utieknuť,
možno mi nemilým ostať,
možno mi ústam smädcom umierať,
možno mi žialiť v samote,
možno mi život v púšťach zavierať,
možno mi nežiť v živote,
možno mi seba samého zhubiť: –
nemožno mi ťa neľúbiť!

3 Strofy a strofické útvary

Strofa je relatívne uzatvorený významový, syntaktický, rytmický a intonačný celok, ktorý sa v básni opakuje. Je ucelená motivicky a tematicky, počtom veršov, metrickou stavbou veršov a často sa na jej stavbe podieľa aj rým. Obsahuje najmenej dva verše a zriedkavo je počet veršov v strofe vyšší než štrnásť.

Strofy sa v antike nazývali podľa počtu veršov: **distichon** (dvojveršie), **tristich/tercet** (trojveršie), **tetrastich/kvartet** (štvorveršie), **kvintet** (päťveršová strofa), **sextet** (šesťveršová strofa), **septet/heptastich** (sedemveršová strofa), **oktáva** (osemveršová strofa), **nóna** (deväťveršová strofa), **decima** (desaťveršová strofa) atď. alebo podľa tvorcov: **alkajská**, **sapfická** strofa...

Zo stredovekej poézie sú známe tieto strofické útvary: tercína, ritornel, stanca, siciliána, rispet, rondel, rondo, triolet, sestína či madrigal.

3.1 Sapfická a alkajská strofa

V antickej časomernej poézii sa písali nielen stichické básne, ale aj strofické. Predstavíme tu sapfickú a alkajskú strofu.

Sapfická strofa má názov podľa gréckej poetky Sapfó, ktorá sa narodila r. 627 p. n. l. Pochádzala z aristokratickej rodiny a po tom, ako ich vyhnala ľudová vláda, strávila desať rokov vo vyhnanstve na Sicílii. Po návrate na ostrov Lesbos na ňom založila výchovný ústav pre dievčatá. Písala pre ne básne o láske, priateľstve, víta v nich novopriehodzie, lúči sa s odchádzajúcimi dievčatami, ale tematizuje aj dojmy z prírody.

Sapfická strofa je štvorveršová. Skladá sa z troch sapfických päťstopových akatalektických (zakončených úplnou stopou) hendekasylabov (jedenásťslabičnickov), zložených z trochejskej, spondejskej, daktylskej stopy a trochejskej dipódie (dvojstopy), pričom poslednú trochejskú stopu môže nahradiť spondej.

Ich grafická schéma je takáto: – U I – – I – U U I – U I – Ū

Štvrtý verš sapfickej strofy je adónsky verš (čiže hrdinská klauzula, známa z hexametra). Ján Hollý napísal sapfickou strofou jedenásť básní, napr. ódy Na dub alebo Na Mlích (ide o háj, v ktorom Ján Hollý písal básne a ktorý v tejto óde prirovnáva k raju). Sapfický

verš Jána Hollého obsahuje **cezúru** v daktyle po dlhej slabike. Jeho grafická schéma je teda takáto: – U I – – I – II U U I – U I – Ū

Cezúra je **medzislovný predel vo vnútri stopy**, teda rozdeľuje stopu (lat. *cæsura* – prerývka).

Úloha:

V básni Na Umku graficky znázorníte stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy). Stopy pomenujte. Nezabudnite vyznačiť polveršovú prestávku.

Ján Hollý: Na Umku (zb. Pesne)

Umko tatranská, čo hravími lutni

Strunmi zátvrdlé jako skalska srdca

Zmakčuješ, trúchlé čo novú opájáš

Srdca radostú!

Těž čo mláďencov z veselím točiť sa

Zástupem d'evčat, čo samích i skákať

Starčekov nútiš; ba d'ivé naháňáš

Zvírata krepčiť!

Zazňi hurtovní mi pesň, kerá bi

Toľko blúdčích a hluchích Slovákov

Mohla ráz pohnuť ke tuhéj svojého

Národu lásce.

Mohla odbehlich ku rodičce Sláve

Úskokov prihnať, bi naďál boľestní

Matce zmáhať žal a teple vicídať

Prestaľi kapki.

Vždicki povďační, jakovím kojícá

Ňekdi němlovních zvukotem k milému

Védla uspáňú, řešenėj takími

Spívali hlasmi.

Alkajská strofa má názov podľa gréckeho básnika Alkaia. Alkaios sa narodil r. 640 p. n. l. a viedol búrlivý život. Písal veselé a pijanské piesne, neskôr aj politické básne. Po občianskych bojoch ho vyhnaní z ostrova Lesbos, kde sa narodil, preto písal pesimistické básne, v ktorých hľadal útechu a zabudnutie vo víne. Napísal aj niekoľko lúboštných básní adresovaných Sappfó.

Alkajská strofa je štvorveršová. Jej prvé dva verše sú štvorstopové hendekasyľaby (jedenásťslabičníky) zložené zo spondejskej alebo jambickej stopy, z bakcheja, choriambu a jambu alebo dibrachu. Prvá aj posledná slabika teda môžu byť krátke aj dlhé. Medzi bakchejom a choriambom je dieréza.

Grafická schéma týchto veršov je: $\bar{U} - I U - - II - U U - I U \bar{U}$

Tretí verš alkajskej strofy je jambický enneasyľab (deväťslabičník), pričom prvú, tretiu a piatu stopu môže nahradiť spondej (prvá slabika prvej, tretej a piatej stopy môže byť dlhá namiesto krátkej). Jeho grafická schéma je: $\bar{U} - I U - I \bar{U} - I U - I \bar{U}$

Štvrtý verš alkajskej strofy je daktylo-pindarovský dekasylab (desaťslabičník). Obsahuje daktylskú dipódiu a trochejskú dipódiu, pričom posledná trochejská stopa môže byť nahradená spondejom. Jeho grafická schéma je: $- U U I - U U I - U I - \bar{U}$

Grécky básnik Pindaros sa narodil r. 522 p. n. l. neďaleko Téb. Bol to najobľúbenejší a najslávnejší grécky lyrik, čo sa prejavilo napríklad v tom, že v Apolónovom chráme v Delfách mal vyhradené sedadlo. Venoval sa písaniu zborovej lyriky (lyrici pred ním písali sólovú lyriku). Písal vznešeným štýlom, a to najmä príležitostné oslavné básne na činy vládarov či víťazov olympijských a iných športových hier. Osobnostiam sa v nich prihovára ako seberovným.

Ján Hollý napísal alkajskou strofou štrnásť básní.

Úloha:

V básni Na Boha graficky znázorníte stopový pôdorys veršov (určte, či sú slabiky krátke alebo dlhé, a rozdeľte ich na stopy). Stopy pomenujte. Nezabudnite vyznačiť polveršovú prestávku.

Ján Hollý: Na Boha (zb. Pesne)

Prestaňte svetským zneť struni už zvukem,

Ďalej pozemskí nechce ma spev ťešiť.

Vrúcní opustiť káže márnosť

Plápol, a znáboženú ponúká

Veľkého všeckých oslavovať vecí

Póvodca pesnú, vždicki čo bol, buďe

Bez konca vždicki BOH, čo všecko

Móže, čo ľen vikonať sa lúbí

ON z ništu jedním toľko slovom ňebo

Stvoril; rozešlú v šír jeho podlahu

Ňesčítateľným hvezd porádkem

Stúžil, a bľeskmi celú ožáril: (...)

3.2 Ostatné strofy

Najprv si prečítajte charakteristiku jednotlivých strof (jedna strofa) a strofických útvarov (útvár zložený z viacerých strof), ktorá vychádza z prednáškových slidov prof. R. Bílika.

sonet – (tal. *sonetto* = jemný zvuk, malá skladba) najrozšírenejšia lyrická žánrová forma európskej poézie so záväzným počtom 14 veršov, členeným do dvoch štvorveršových a do dvoch trojveršových strof s rýmovým vzorcom **abba abba ccd eed**, ale môže mať aj inú rýmovú schému

tercína – (tal. *terza* = tretí) trojveršová strofa talianskeho pôvodu

- skladá sa z desaťslabičných veršov (alebo jedenásťslabičných ženských veršov) s jambickým metrickým pôdorysom
- charakteristický je jej rýmový pôdorys: prostredný verš v trojverší sa rýmuje s prvým veršom nasledujúceho trojveršia: **aba bcb cdc...**
- posledný verš = KÓDA, je rýmom spojený s prostredným veršom posledného trojveršia, často je v ňom obsiahnutá pointa
- tvorcom tercíny je Dante Alighieri (Božská komédia)
- písali ich V. Roy, M. Rázus, Š. Krčméry, E. B. Lukáč, V. Beniak, V. Turčány, M. Válek...

ritornel – (tal. *ritorno* = návrat) trojveršová strofa podobná tercíne

- vznikol v stredovekej talianskej poézii
- metrum veršov a rozloženie rýmov je voľné (najčastejšie ženské rýmy schémy **aba**)
- klasický ritornel je celou básňou; jestvujú však básne, v ktorých je viacero týchto trojveršových strof

stanca – (tal. *stanza* = stavba (rýmov)) = **ottava rima** = **oktáva**, osemveršová strofa, zostavená z desaťslabičných veršov (alebo jedenásťslabičných ženských) s jambickým metrom

- prvých šesť veršov sa rýmuje striedavo, v posledných je združený rým: **abababcc**
- vznikla v 13. stor. v talianskej duchovnej lyrike
- Ludovico Ariosto: Zúrivý Rolland, Torquato Tasso: Oslobodený Jeruzalem, Lope de Vega, J. W. Goethe, G. G. Byron: Don Juan
- P. O. Hviezdoslav, S. H. Vajanský, J. Jesenský, V. Roy
- **siciliana**: vznikla v 13. stor. na Sicílii, pozmenená schéma rýmov: **abababab**

- **Spenserova stanca** (angl. básnik Edmund Spenser, 16. stor.) – skladá sa z ôsmich päťstopových jambických veršov, ku ktorým je priložený deviaty verš = dvanásťslabičný jambický alexandrín: **ababbcbcc**

rispet – (tal. *rispetto* = úcta) ľúbostná báseň, skladá sa z ôsmich veršov delených do jedného štvorveršia a dvoch dvojverší

- v štvorverší je striedavý rým a v dvojveršiach združený: **abab cc dd**
- ľudová lyrická báseň zo 14. stor.

rondel – (fr. *rond* = okrúhly, guľatý) lyrická forma stredovekej románskej poézie

- skladá sa z 12 – 15 veršov, ktoré sa členia na 3 strofy a striedajú sa v nich dva rýmy
- prvé dva verše sa opakujú na konci druhej a tretej strofy vo forme refrénu, príp. prvý verš uzatvára celú báseň

rondo – lyrická forma francúzskej poézie s dvoma rýmami

- vznikla v 14. stor. ako obmena rondelu
- skladá sa z ôsmich, trinástich alebo pätnástich 8- a 10-slabičných veršov s opakovaním:
  - v 8-veršovom sa 1. a 2. verš opakuje na konci básne a 1. verš na mieste 4. verša
  - v 13-veršovom sa 1. verš alebo slovo opakuje ako 9. a posledný verš
  - v 15-veršovom sa 1. verš alebo slovo opakuje na konci 2. a tretej strofy ako 9. a posledný verš (strofy majú 5 + 4 + 6 veršov)

triolet – (tal. *trio* = trojica) 8-veršová strofická forma epigramatickej lyriky

- obsahuje spravidla osemslabičné rýmované verše: ABaAabAB alebo AbbAabAB
- 1. verš sa opakuje ako 4. a 7. verš a 2. verš ako 8. verš strofy

sestína – (tal. *sesto* = šiesty) lyrická strofická forma provensálskeho pôvodu

- skladá sa zo šiestich 6-veršových strof a záverečnej trojveršovej strofy
- 5-stopové jambické 10- a 11-slabičné verše sa nerýmujú, ale existuje aj rýmovaná sestína
- na konci veršov sa opakujú tie isté slová, len v inom poradí; najjednoduchší typ je 1 2 3 4 5 6 – 6 1 5 2 4 3 – 3 6 4 1 2 5 – 5 3 2 6 1 4 – 4 5 1 3 6 2 – 2 4 6 5 3 1 a tie isté slová sa v ľubovoľnom poradí opakujú aj na konci polverša a na konci verša v siedmej trojveršovej strofe

madrigal – (provens. *mandre* = pastier) pôvodne pastierska, neskoršie erotická báseň stredovekej poézie, mala 2 – 12 veršov a rozmanitú rýmovú organizáciu

gazel – (arab. *ghazel* = pavučina) orientálna básnická forma lyrickej poézie zložená z 5 až 15 dvojverší

- témou je láska, smútok, žiaľ, sklamanie, nárek nad osudom, mystika, filozofická reflexia
- rýmová schéma: **a a b a c a d a e a ... x a**
- v párných veršoch sa za rýmom môže opakovať slovo alebo skupina slov

decima – (lat. *decem* = desať) strofa alebo báseň provensálskeho pôvodu

- je zložená z desiatich rýmovaných 8-slabičných trochejských, neskôr jambických veršov
- rýmová schéma: **abbaaccddc** alebo **ababacdccd**

nóna – (tal. *nona rima* = deväťveršie) strofa talianskej renesančnej poézie, obmena stance s pridaným posledným veršom, zložená päťstopovým jambom

- rýmová schéma: **abababccb**, Hviezdoslav má **AbAbAAbCC**

Úlohy:

1. Akým strofickým útvarom je báseň Jiskra božství od P. J. Šafárika (nachádza sa medzi textami sylabotonickeho veršoveho systému)? Akým báseň z Kollárovej Slávy dcery, ktorá nasleduje hned' za ňou?
2. Určte, akými strofami alebo strofickými útvarmi sú nasledujúce texty. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľkoveršové sú nasledujúce strofy. Ďalej určte, koľkoslabičné sú jednotlivé verše. Určte ich rýmovú schému a ich metrický pôdorys.

Svetozár Hurban Vajanský: Za Dantom

Jak reťaz kvetná tercína sa vinie,
jak vlny morské tiahnu šíry slok
v trojzvučnom verši zlatej Ausonie.

Či smie sa ihrať slabý potomok
za božským Dantom trojrýmovým zvukom,
za jeho letom matný riadiť krok?

Nuž, kto mu bráni zostať nedoukom?

Poznámka: nasledujúca báseň nie je celá, ale pre jej rozsah je tu z nej uvedený iba úryvok.

Pavol Országh Hviezdoslav: Elégie pôstne

Je smutný čas. Čas veľikého pôstu.
Čas odriekania, pokánia a skruchy;
čas nechať krivú, voliť cestu prostú

a spoločenstvo prervať s mrcha duchy.
Čas úprimne sa priznať chybám, hriechom
(bo kto je od ich lipkavých špín suchý?),

a nielen uznať, ale plným spechom
i ožlieť ich. (Bo kto v tomto skrbí,
je netvor; toho hrud' je diabla mechom...) (...)

Miroslav Válek: Z vody

Celá si mu vsiakla do kože.
Možno, že si a možno práve taká.
Práve taká. Bože, prebože.

Už ani smrť ho z domu nevyláka.
A môžeš prísť preňho do rečí:
ulakomila si sa na tuláka.

Ak stratí ťa, bude kto vie či.
A nebo miesi mračná popolavé.
Ak bude tvoj, bude človečí.

Ak nájde ťa jak zrkadielko v tráve.

Úlohy:

Pomenujte strofy nasledujúcich textov. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľkoveršové sú nasledujúce strofy. Určte ich rýmovú schému. Sú nasledujúce strofy navzájom previazané rýmom?

Pavol Országh Hviezdoslav: Hej, pieseň pravá... (Letorosty II)

Hej, pieseň pravá vždy bola tak skromná —
i nečudo, že razom zamĺkne,
jak vrava pýchy vreskla predaromná.

Hej, pieseň pravá vždy bola tak plachá —
i nečudo, že rýchlo odletí,
jak suchla noha, ktorá zradu pácha.

Hej, pieseň pravá vždy bola tak prostá —
i nečudo, nie kojom umstvenným,
lež na prírody voľných prsiach vzrastá.

Hej, pieseň pravá vždy bola tak citná —
i nečudo, zdroj žblnká v úslní,

a nie, kde zápač rmutná, nepriesvitná.

Hej, pieseň pravá vždy bola tak jará —
i nečudo, nie stebлом jeseni,
lež kvietkom ona rozkošného jara.

Hej, pieseň pravá vždy bola tak milá;
len ozve sa kdes' v tichej úboči:
i vzbĺknete, ste oheň, jasot, sila!

Štefan Krčméry: Osem spevov rytiera Donča a spev pážat

Či ozaj každý kvet
má svoju hradu v sveta záhrade
a mimo nej preň nikde miesta niet?

Ty šumná palmica,
z krajiny slnca ku nám donesená,
aká ti bledosť sadla na líca?

Som ako smutný bor,
čo v jesennom sa úzkostlivo mraze
chvie na temeni našich hôr.

Úlohy:

Nasledujúci text má v názve výraz *ritornely*. Overte, či skutočne ide o tieto strofy. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľkoveršové sú nasledujúce strofy. Určte ich rýmovú schému. Sú nasledujúce strofy navzájom previazané rýmom? Inšpiroval sa tu V. Beniak aj inými strofami? Všimnite si posledný verš, vyčlenený samostatne – kódu.

Valentín Beniak: Ritornely proti smrti

Chvíľa donáša a je z toho verš,
maličký, krehký, trochu vzdychajúci,
aj trošku hrejúci jak kožuch-nerz.

Stroj, čo sa dušou volá, ide mi.
Vidíte, že som človek ešte súci,
mám k vrabčím letom odraz na zemi,

aj odletím vám neustrážený
ako vrabec za zrnom na humnici,
alebo jak motorček skazený

zastanem, Peter, celkom pri vrátnici.

Úlohy:

Určte, akými strofami sú nasledujúce texty. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľkoveršové sú nasledujúce strofy. Ďalej určte, koľkoslabičné sú jednotlivé verše. Určte ich rýmovú schému a pomenujte rýmy. Určte ich metrický pôdorys.

Andrej Sládkovič: Gróf Mikuláš Šubič Zrínsky na Sihoti

(...)

I blýska nocou meč zhubcu anjela,
svet hlasu nemá, mimo: beda, beda!
Sťa lačný lev rvú neveriacich delá; —
osmanských žiara okáľov škaredá
na Panóniu švárnu sa oprela: —
Bráni veniec svoj skrvavená, bledá,
viaznu pazúry diabla v útle boky
a nocou svietia len slz jej potoky.

(...)

Aké divadlo má ranná tá žiara!
Divná to hra na spenenej Dráve! —
To tam dvíha sa, to tam sa zamára! —
To čajky zradné, to čajky ihravé,
na nich vesluje pestrá božia kára, —
to Sulejman, — to hordy jeho dravé;
na brehu jedni, druhí na dne v brode:
Tým v krvi hynúť a týmto vo vode. — (...)

Pavol Országh Hviezdoslav: Ráchel

(...)

Klam? Kráľa klamať, rovno: klamať Boha!
A Herodes tak hlboko by klesol,
že šliapať môž' ním prišlocova noha?
On blahosklonne dôveru im niesol
v stret, nasypal im z hojnostného roha
a veličenstvom v brudné tváre blesol;
nič všetko? — Trápny sen mu zavrel rady.
— Vtom cyprusov šum sšvišťal v stĺporadí... (...)

Úlohy:

Nasledujúci test obsahuje v prvom verši pomenovanie strofy *stanca*. Overte, či skutočne ide o stancu alebo jej variant. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľkoveršové sú nasledujúce strofy. Ďalej určte, koľkoslabičné sú jednotlivé verše. Určte ich rýmovú schému a pomenujte rýmy. Určte ich metrický pôdorys. Ako sa nazýva posledný verš?

Svetozár Hurban Vajanský: Slovenčina

Ja v hybkú stancu, ako v nový šat,
chcem obliecť slovenčiny milé zvuky!
Ó, nerob, nerob! Volá umný brat,
kvet nevynútiš tam, kde nie sú puky.
Náš údel robota a rabské muky,
nám nepristane verša pyšný tón,
strún zlatých nech sa netýkajú ruky,
veď nám už smutno hučí smrtný zvon –
nás čaká chladný hrob a posmech napokon!

Veď mäkkých, jemných rytmov naša reč,
múk tisícročných dcéra, nepoznala;
nad ňou sa zvíjal vraha ťažký meč,
keď iné hlaholili, ona spala. . .
Keď iné v terem vôľa kráľa zvala,
ju sácal každý lokaj v temný kút!
No dosť už! Ona ako Lazár vstala.
Boh sám ju vzkriesil, ako zrno z hrúd –
Nás čaká žítia jar – a spása verný ľud!

Úlohy:

Určte, akým strofickým útvarom sú nasledujúce texty. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľkoveršové sú nasledujúce strofy. Určte ich rýmovú schému a pomenujte rýmy.

Vojtech Mihálik: Appassionata

Zbohom, ty pamäť, puto smutných ľudí.
Do nevidenia, sľubujúci čas.
Zbohom, ty mladosť. Už ti s krvou prúdi
to tajomné, to strašne cudzie v nás.

Ó, čujme svoje roky, lebo v nich sú
husle, čo plačú z oboch brehov Styxu.

Ani do Styxu dvakrát nevkročíš.
Zbohom, ty sladký doživotný kríž.

Viliam Turčány: Poézia a láska

Príď ešte, sladká triaška,
a nebovo v nás zosinej!
Poézia a láska
príď v tebe, v tebe jedinej!

Bože, je – je to možné?
Kloním sa k tebe zbožne,

ty v oboch jediná a drahšia nad obe –
už-už sa nakláňam k najdrahšej nádobe.

Úlohy:

Nasledujúce texty obsahujú vo svojich názvoch pomenovanie strofického útvaru *rondel*. Overte, či skutočne ide o rondely. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko strof obsahujú nasledujúce básne. Koľko veršov spolu obsahujú tieto strofy? Určte ich rýmovú schému a pomenujte rýmy. Opakujú sa tu nejaké textové úseky?

Valentín Beniak: Rondel generačný

Starí sú zástancovia tradície,
mladí sú nositelia pokroku,
starého storočia kus ešte žije,
ale už umrie v tomto polroku.

Čo umrie? Refrén ľahkej melódie,
rezký koníček, sýty obroku –
Starí sú nositelia tradície,
mladí sú zástupcovia pokroku.

Ale človečí človek ešte žije,
i keď bez človečieho nároku,
a ten keď umrie, svetlá noc ho skryje.
Starí sú nositelia tradície,
mladí sú zástupcovia pokroku.

Vojtech Mihálik: Jesenné rondely

Mám pod jazykom stovky šťastných piesní –
smrť si ich vezme ako obolos.
Až osamieš, len dobrou slzou zros
ich zamlčaný jasot, lebo dnes mi

zápasíš treba s krutejšími besmi
v hodine trýzní, úzkosti a hrôz.
Mám pod jazykom stovky šťastných piesní –
smrť si ich vezme ako obolos.

Ó, duša moja, na kolená klesni
a o dar lásky, najcennejší lós
lakomých rokov, bez prestania pros.
Vedz, že aj dnes, keď hyniem v tolkej tiesni,
mám pod jazykom stovky šťastných piesní.

Úlohy:

Určte, akým strofickým útvarom sú nasledujúce texty. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko veršov obsahujú nasledujúce básne. Určte ich rýmovú schému. Opakujú sa tu nejaké textové úseky?

Janko Jesenský: Ohne

Hod' do kozubu triesok: oheň drieme.
Mráz práska von a večerný je čas.
Rozplazili sa našou izbou tiene
sťa posmešilé hady kolo nás.
Hod' do kozuba triesok: oheň drieme.

Už vlnia sa ti zlostne na kolene,
strakavé obvijú tvoj biely pás,
žihadlom popichajú ústa nemé.
Hod' do kozuba triesok: oheň drieme.

Nevidíme to, čo milujeme:
tých našich očí dôverčivý jas.
Hlas zasyčí nám ako zemeplaz
a zvíťazia nad nami zmije zeme:
čo hľadali sme, v sebe nenájdeme.

Hod' do kozuba triesok: oheň drieme.

Valentín Beniak: Rondeau o radosti

Radosť je to, že slnko svieti nám,
ryby sú v riekach, chlieb je na poli,
les nevzdá sa, keď smršť ho oholí,
a rastie zas a pnie sa k výšinám.

Radosť je, keď si s tebou vyčínam,
keď spievam: pásol Jano tri voly,
že dávno bolené už nebolí,
že milujem ťa, hráme tivoli. –
Radosť je to, že slnko svieti nám.

Zdraví na slnku, mladí kreoli,
i boh má radosť z vás, keď privolí,
by ťarchu za vás tiahli byvoly.

Radosť je to, že slnko svieti nám.

Úlohy:

Určte, akou strofou sú nasledujúce texty. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko veršov obsahujú nasledujúce básne. Určte, koľkoslabičné sú jednotlivé verše. Určte ich rýmovú schému a pomenujte rýmy. Opakujú sa tu nejaké textové úseky?

Ján Kollár: Slavjanka k bratrům a sestřám

Nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
sláva Slávům slouti Slavjany;
ujmite se o ní snažnou péčí,
nechte cizích, mluvte vlastní řečí;
ona libým zvukem mnohé předčí;
v ní jsou duše otců schovány;
nechte cizích, mluvte vlastní řečí,
sláva Slávům slouti Slavjany.

Janko Jesenský: Půť

Ten plný mesiac pripomína teba,
keď na nebeskú hľadím kupolu:
jak bystro dal si zbohom údoliu.
Ten plný mesiac pripomína teba:

ty veľký škriabal si sa k vrcholu,
v buclatej tvári mal si ruže neba.
Ten plný mesiac pripomína teba,
keď na nebeskú hľadím kupolu:

Úlohy:

Určte, akým strofickým útvarom je nasledujúci text. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko strof obsahuje. Koľkoveršové sú jednotlivé strofy? Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Určte ich metrický pôdorys a rýmovú schému. Opakujú sa tu nejaké textové úseky?

Pavol Országh Hviezdoslav: Moje žiale

A znevoľnený skladám duše kriela,
jak sirý vták na suchej ratolesti,
znoj krvavý v tom stierajúc si s čela
a rozpomienky zahrňujúc cesty
v taršuľu, jak som pozbieral ich v žití...
Och, nešťastný, kto vidí, čuje, cíti!

Jak Mennon-socha duša moja cíti
i seba slabší dôtyk, závej kriela;
zrak dovidí môj každý fliačik v žití;
jak sirý vták na suchej ratolesti,
očuje môj sluch i vzruch prášku s cesty,
tĺk chorej tepny, odkap strasti s čela.

A hneď sa srôja strasti pláňou čela
i môjho v smútok; duš ešte cíti
viac žalosť cudziu, súpútnika cesty
skôr nesnahy než vlastnej, slabosť kriela
skôr družnej duše, úraz v blížnych žití:
som sirý vták na suchej ratolesti.

Spomínam jaro, veriac, ratolesti
že suchej ono podá veniec, s čela
ho snímuc svojho. Ale skoku v žití
niet, skoro zbadám: duša však mi cíti
tým hlbšie, darmo podnímam jej kriela:
som unavený, strmácaný s cesty.

Znám hladké, znám i hrboľaté cesty:
tam s ovocím hneď kynú ratolesti;
tu po námahách iba, zlomiť kriela

až nutno, scediť príval potu s čela:
až potom pláca... Cíti duša, cíti,
že týraná je, nevoľnicou v žití.

Niet pokoja, niet spásy v zemskom žití;
len oné skrz mňa obijdené cesty
snáď vedú k nim: tak aspoň často cíti
mi duša, vidiac nové ratolesti
na ošumelom kroví, jasnosť čela
u jednoduchých, zbožnej mysle kriela.

Stuľujem kriela – širim tône čela:
hľa, ratolesti suché pozdĺž cesty;
len žiale v žití – cíti duša, cíti...

Úlohy:

Nasledujúci text má v názve pomenovanie strofického útvaru *sestína*. Overte, či skutočne ide o sestínu. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko strof obsahuje. Koľkoveršové sú jednotlivé strofy? Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Určte ich metrický pôdorys a rýmovú schému. Opakujú sa tu aj nejaké textové úseky?

Vojtech Mihálik: Sestína pre rozbitý sen

Kto zabúda, sám seba najviac trestá:
zhrabúva šťastie, život príliš sladký
v nádeji, že sa otvára mu cesta,
na ktorej ležia samé modré sviatky.
A potom v noci ohlási sa cnenie
a on sa opäť za chimérou ženie.

Si preč. Mne srdcom súženie sa ženie
a poníženie posmešne ma trestá.
Ak na začiatku bolo iba cnenie,
ak sen bol taký prítulný a sladký,
na konci kričia zotročené sviatky
a do priepasti zosúva sa cesta.

Je to tá istá krivolaká cesta,
ktorou sa jeseň v uzde víchra ženie,
sú to tie isté kruté naše sviatky.
Nespavá noc ťa márne hanbou trestá.
Pamäť ti povie: pre ten týždeň sladký
sa oddá skúsiť, ako chutí cnenie.

A či nám ozaj zostane len cnenie?
V zlej chvíli ľudským údelom je cesta –
kráčaš ňou, keď si odtrhol už sladký
plod mladosti a keď ťa úspech ženie
hrať múdreho. Ten slepý sen nás trestá
aj za to, že sme postrácali sviatky.

Vzpriamený budem vítať cudzie sviatky
a čakať, kým ťa nepremôže cnenie.
Blažená láska, čo nás takto trestá!
A blažená je napokon aj cesta,
ktorou ma večný smäd a úžas ženie
k poznaniu: život predsa len bol sladký.

Deň vo mne bdie, raz trpký a raz sladký,
akoby nechcel navrátiť mi sviatky,
akoby všetko, čo ma vopred ženie,
zanechať malo v duši iba cnenie –
veď hádam nie je márna moja cesta,
púť človeka, čo zbytočne sa trestá.

Ó, deň, buď sladký, pridus moje cnenie,
keď tma sa ženie, vymletá je cesta
a žiaľ ma trestá za zopsuté sviatky.

Úlohy:

Určte, akou strofou je nasledujúci text. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko veršov obsahuje. Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Určte ich rýmovú schému.

Pavol Országh Hviezdoslav: Letorosty III

Slovenčina – samý rým
ktorý zvoní čarokrásne.
Neraz sa aj zadivím,
keď čítajúc pekné básne,
čo netrpia nedostatkom,
klasím mysle sú až riasne
rozčlenené majú sloky,
chcú byť voskrz rýmované:
predsa dôjdem k takým riadkom,
nerovné čo robia kroky,
nezhodia sa s niktorým
tomu vozík, tomu sane –,
ktorým jedno chybí: rým.

Úlohy:

Na základe rýmovej schémy určte, akou strofou je nasledujúci text. Koľkoslabičné sú jednotlivé verše?

Pavol Országh Hviezdoslav: Čo je pravda?

Čo je pravda? pýtal Pilát sa.
Nechcel vedieť: múdre mlčiaca,
veľká, svätá že tam pred ním stojí;
v tom i výskla krivda, vábiaca
cengom zlata: čul i – umyl ruky.
– Čo je pravda? mnohých pýtať sa
Pilát chváta i dnes okázale,
ale v tichu: či sa odpláca?
iste ráta, jak vzor jeho onen.
I tak len zas nemá, trpiaca,
zneuznatá čaká koniec sporu,
ba prečasto už i krváca
skúškou kata! z rán prijatých vopred.
Neraz vzchopí sa však, strmiaca,
fakľou vzňatá zastane si v odpor:
boj podujme, pádne odvracia
vrhy blata, utŕhačstva šľachy;
obnažuje podlosť, sprevracia
predsavzatia ľsti i nástrah siete;
každý podstrk v posmech obracia:
nepodŕatá až i vyjde z borby,
i jak slnce, keď mu cloniaca
mračien šata uchýlila s vetrom
pred súdom sa zjaví žiariaca,
pablesknatá – čistý smeť i milosť,
i pokorou hlavu kloniaca –
A preds' rata! – oslepila vari
sudcu? bo sa viklá, potáca –
či že, škrata, vrieskla porazená
krivda v sluch mu, priam i cvendžiaca
ziskom zlata? – sluchom hľadí, súdi:
tú zachová, tamtú utráca...
Ó, prekliata spravodnosť svetská!
kedy zhubíš seba, hubiaca?
z rúk Piláta kedy vyrveš berlu,
ľudstva dumo, na to patriaca?

Úlohy:

Na základe rýmovej schémy určte, akou strofou je nasledujúci text. Opakuje sa za rýmom nejaká textová časť?

Pavol Országh Hviezdoslav: Zo staroby

Zo staroby, hľa, v mladosť prechádza zas obzor!
i škovrán rozvil prípor jasotných krás v obzor,
v ňom šveholom vlá, vlaním šveholí,
až celý schvie sa i je jediný hlas — obzor.
O dušo smutná, väzbu všednosti,
tú klietku tvoju tiež už otvoríť čas! Obzor
toť šíry čaká, zve ťa v objatie
jak milenec, má v tvári láskavý jas obzor,
smev na rtoch, v očiach túhy paprsky:
nuž nemeškaj — jak vídal často som vás, obzor
a teba, splyňte opäť v radosti!

Úlohy:

Určte, akou strofou je nasledujúci text. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko veršov obsahuje. Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Určte ich metrický pôdorys a rýmovú schému a pomenujte rýmy.

Svetozár Hurban Vajanský: Tri sloky

On celou dušou rodu svojmu žije,
s ním plesá pri zábleskoch predsvitania,
s ním v bôľoch kvíli, smutnou dumou nyje,
keď príde rad na biedy, na strádania.
I nieto preňho hrozby, sľubu, priazne,
niet prelesti a vábnej slasti v svete.
On rovno ide žitím, prázdny blázne,
a vernosť zachová až k brehom Lethe.
Nuž tomu sloka prvá! Nebies bán
nech hviezdny bleskom venčí jeho skráň!

Úlohy:

Určte, akou strofou je nasledujúci text. Pomôžu vám v tom nasledujúce úlohy: Určte, koľko veršov obsahuje. Koľkoslabičné sú jednotlivé verše? Určte ich metrický pôdorys a rýmovú schému.

Pavol Országh Hviezdoslav: Letorosty III

Už tretí raz pod túto stávam viechu,
pod obraznosti strom. – Dosť strádal, dosť
som podnes, svárov nasluchoval hriechu,
o cudzích zájmov sa prel biednu kosť,
mrel, hynul dosť... Čas: duše ku prospechu
obrátiť snahy, podbať o útechu
jej; po svieži ju vyslať letorost,
jak holubicu božej do slobody,
na sveta trh a jeho kalné vody!

4 Figúry a trópy

Najprv si prečítajte charakteristiku jednotlivých básnických prostriedkov (figúr a trópov), ktorá vychádza z prednáškových slidov prof. R. Bílika.

Figúry sú básnické prostriedky založené na osobitnom využití slov a ich usporiadaní, ide o modifikácie jazykových foriem. Členia sa na syntaktické figúry a figúry vznikajúce hromadením (hlások, slov, textových štruktúr a významov).

1. Syntaktické figúry:

vetná perióda – dvojdielne súvetie rozdelené dvojbodkou. Prvá časť sa nazýva *protazis* (predvetie) a druhá *apodozis* (závetie). V závetí prichádza k významovej syntéze výpovede (zhrnutiu). Ide o rétorický syntaktický prostriedok, ktorý bol v staroveku, v humanizme a renesancii, baroku i klasicizme znakom vysokého štýlu

paralelizmus – opakovanie rovnakých alebo podobných konštrukcií, ktoré vo vete alebo vo verši nasledujú za sebou

parentéza – syntaktická vsuvka do základnej vetnej konštrukcie. Je nositeľkou doplnkovej informácie k základnej vete a vsunutím ruší jej významový prúd, čím na seba (ako nositeľku doplňujúcej informácie) upozorňuje. Je v texte oddelená čiarkami, pomlčkami, môže byť aj v úvodzovkách (*remeslo, ako hovorievala naša starká, má zlaté dno*)

elipsa – ide akoby o náprotivok parentézy. Je to vypúšťanie, vynechávanie výrazov a slov, ktorých význam možno z textu odvodiť. Vynechávanie slov dáva textu gnómickú podobu, a preto je elipsa častá v prísloviach a porekadlách ako znak jazyka ľudových múdrostí (*Kto do teba kameňom, ty doňho chlebom*)

apozio péza (zámlka) – z objektívnych alebo subjektívnych dôvodov neukončená výpoveď (*snáď vyjde mesiac bledý, obveselí...*)

inverzia – narušenie obvyklého poradia slov vo vete so zámerom upozorniť na význam inverzne použitého slova (*sotva sa červenavú zardívala deňníca žárú*)

rečnícka otázka a **rečnícka odpoveď** – otázka, ktorá v sebe často implicitne zahŕňa aj odpoveď (*Kto by nechcel šťastie svojich detí?*). Niekedy odpovedá sám subjekt výpovede – vtedy sa nazýva **subjekcia**

asyndeton – vynechanie spojok – je funkčne zameraný na tenzívnu stránku výpovede, je prostriedkom zvyšovania dynamiky a napätia v texte (*je nádherný, vznešený, láskavý, dobrotivý*)

polysyndeton – hromadenie spojok – je zameraný na zvýraznenie rôznorodosti, hĺbky či šírky tematizovaného predmetu, osoby alebo javu (*je krásny a vznešený a nádherný a všetkej lásky hodný*)

2. Figúry vznikajúce hromadením:

a./ hromadením hlások: vznikajú tým, že výber slov v texte sa riadi eufonickým hľadiskom, zámerne sa vyberajú slová, v ktorých sú zvukosledne usporiadané hlásky

zvukosled – zámerne usporiadané hlásky na princípe opakovania (*duní Dunaj a vlna za vlnou sa valí*)

kakofónia – neľubozvučné, ťažko sa vyslovujúce hromadenie hlások (*a rinčí rachot vzbury krutých tisícročí*)

onomatopaja – hromadenie zvukov tak, aby sa priblížilo znenie zvukov v prírode (často citoslovčia: *bum, buch, rach, bác, prásk*), slovesá (*brnkať, čľapotať, plieskať*) či substantíva (*kukučka*)

aliterácia – figúra, v ktorej sa opakujú hlásky na začiatkoch za sebou nasledujúcich alebo blízko seba stojacich slov (*letí havran ponad pusté lesy, / v pustom poli posteľ ustelie si / opustený spáč*)

paronomázia – a) etymologická figúra (figura etymologica) – ide o figúru, v ktorej sa opakujú začiatkové morfémy, resp. korene slov, ktoré sa nazývajú etymónmi (*slávu slávných slávne slávme*)

b) derivácia – odvodzovanie slov z toho istého základu (*stokrásky – sedmokrásky*)

kalambúr – slovná hračka založená:

1. na spojení dvoch významovo rozličných slov s rovnakým alebo podobným znením (*kladne o Kladne, prevažne vážne*);
2. na zámene podobne znejúcich slov – napr. známe výrazy sa nahrádzajú fantazijne dotvoreným slovom, výmyslom (*panpulovali = papuľovali*)

b./ hromadením slov: vznikajú opakovaním rovnakých slov. Podľa povahy opakovania rozoznávame štyri základné typy:

epizeuxa – opakovanie rovnakých slov za sebou alebo za iným výrazom vo verši alebo vete (*že starne, starne*)

epifora – opakovanie tých istých hláskových skupín, slova alebo slov na konci veršov alebo viet (*Bolí bosí – ako on,/ otrhaní – ako on,/ zašpínení – ako on*)

anafora – opakovanie tých istých hláskových skupín, slova alebo slov na začiatku veršov, polveršov, strof alebo viet (*ona mi z ohňov nebeských letí,/ ona mi svety pohýna;/ ona mi kýva zo sto životov*)

epanastrofa – opakovanie tých istých slov alebo slovných spojení z konca jedného verša na začiatku nasledujúceho verša (*na Dunaji pláva húska biela,/ húska biela s červenými ústy*)

symploké – zlúčenie anafory a epifory: tie isté slová sa opakujú na začiatku a na konci viet alebo veršov (*čas babuliek, čas inovate, zemežlče čas*)

chiazmus – skrížené opakovanie, jeden vetný celok má iný slovosled ako druhý celok (*jarný čas – čas lásky*)

polyptoton – opakovanie slova v rôznych tvaroch alebo pádoch (*z roka na rok*)

c./ hromadením väčších celkov – textových štruktúr:

refrén – návratnosť väčšieho segmentu textu, resp. výpovede v pravidelných alebo menej pravidelných intervaloch

paralelizmus – gramatický: opakujú sa celé gramatické konštrukcie (napr. podobne stavané syntagmy či celé vety)

d./ hromadením významov – sémantických štruktúr:

tautológia – hromadenie synonym (*zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli; pospevoval, nôtil*)

pleonazmus – hromadenie slov, v ktorom pociťujeme významovú nadbytočnosť (*počúvať ušami, videl som to týmito očami*)

amplifikácia – rozširovanie výpovede tým, že sa vec opakuje z viacerých hľadísk, najmä použitím väčšieho počtu detailov a jednotlivostí (*stôl, stolička, pec i dlážka – celý dom*)

kumulácia – na pomenovanie toho istého javu či veci sa používajú viaceré pomenovania (*ty si priepasť, výmol' a tma*)

metafráza – opakuje sa totožný pojem (*neľúbiš ma, nemáš ma už rada*)

perifráza – namiesto bežného pomenovania sa použije opis, ktorý vec charakterizuje. Zámerom je obohatenie štýlu, predchádzanie jednotvárnosti (*krajina tisícich jazier, krajina pod Tatrami*)

- typom perifrázy je **adynaton** ako opis nemožnosti (*skôr nájdeš ihlu v kope sena, než jeho* – t. j. nemožno ho zastihnúť)

klimax (gradácia) – také hromadenie významov, že ten nasledujúci vždy označuje väčšiu kvantitu. Medzi významami je vzťah stupňovania (*V meste sa šíri požívačnosť, z požívačnosti vzniká lakomstvo, z lakomstva sa vyklúje dobývačnosť a z dobývačnosti sa rodia všetky zlá a zločiny*)

antiklimax – znižovanie kvantity (*z tisíca krikov, spevov, šepotov*)

Trópy

Umelecké trópy patria medzi nepriame pomenovania, teda medzi pomenovania založené na významovej príbuznosti, na prenášaní významu

metafora (gr.: prenesenie) – prenesenie významu založené na vzájomnej podobnosti vecí

metonymia (gr.: premenovanie) – založená na vecnej súvislosti vecí a javov

Metafora sa často porovnáva s prirovnaním. Nejde však o totožné javy a princípy.

prirovnanie – explicitná, zreteľná, nerozbiehavá podobnosť (*vlasy ako sneh*)

metafora – vnútorná, nie vždy jednoznačne vyjadrená podobnosť (*má sneh na hlave*)

a./ substantívne metaforý: pomenovanie jedného predmetu je nahradené pomenovaním predmetu iného (často je význam zistiteľný len z kontextu):

*odpílil kohút najvyššiu haluz nočnú
a noc už zabronieva zospodu a zo dna...*

genitívna metafora – význam možno identifikovať aj mimo širšieho kontextu textu, v ňom je však bohatší a čitateľnejší (*onemel cintorín pod rubášom súmraku*)

b./ slovesné metaforý:

personifikácia – prenášanie vlastností ľudí na neživé predmety

animizácia – prenášanie vlastností živých organizmov na neživé predmety (*cítíl studený dych mohutných skál*)

- ďalšie typy metaforických pomenovaní:

synestézia – zámena a spájanie vnemov rôznych zmyslov (*sladká vôňa, ostrá chuť, horúce tóny*)

alúzia – narážka (na dajaký kontext – politický, historický, literárny, mýtický a pod.)

alegória – spôsob nepriameho pomenovania takých obsahov a významov, ktoré nemajú a nemôžu byť pomenované priamo (bájka)

symbol – znázornenie abstraktného pojmu konkrétnym predmetom (*križ* – symbol kresťanstva) – emblém

básnický symbol – sugestívnosť a náznakovosť – tu je príbuznosť s metaforou, na rozdiel od nej je však pri symbole tendencia k opakovaniu a významovému ustáľovaniu (*kruh, oheň, topole* a pod.)

metonymia: podobne ako metafora je založená na využívaní konotovaných významov, v jej prípade sa však neuplatňuje vzťah vzájomnej podobnosti, ale vzťah vzájomnej významovej súvislosti

- druhy metonymie:

synekdocha – konotačná situácia je založená na vzťahu časť – celok. Celok je označovaný časťou alebo časť celkom:

- **pars pro toto** – časť za celok (*stúj noho!*)
- **totum pro parte** – celok za časť (*prišla tam celá škola*)
- **species pro genere** – druh za rod (*sýty hladnému neverí* = sýty človek neverí hladnému človeku)
- **genus pro specie** – rod za druh (*padá voda* = dážď ako druh, podoba vody ako „rodu“)

hyperbola – **zveličenie**: expresívna a emocionálna funkcia (*nevidel som ťa sto rokov, prešiel som za tebou celý svet, zháňam ťa celé veky*)

litotes – opak hyperboly – zjemnenie výpovede, výpoveď je zdržanlivejšia, dôraz sa kladie na kvantitatívnu malosť (*nie práve mladý*)

irónia (pretvorenie) – kladné hodnotenie má pejoratívny, negatívny význam (komickosť)

sarkazmus (gr. sekať do mäsa) – štipľavý výsmech, cynický autorský postoj. Výrazové zameranie výpovede na preukazovanie prevahy nad objektom sarkastického a ironického zobrazenia.

persifláž – skrytý výsmech, niečo sa napodobňuje, resp. vydáva sa za originál

oxymoron – spojenie dvoch výrazov, ktoré sa navzájom sémanticky vylučujú (*biela vrana, čierna ovca*)

eufemizmus je spôsob zmiernenia nepríjemných dejov, javov a vecí vo výpovedi. Ide o pozitívne zameranú výpoveď s cieľom zmierniť očakávanú negatívnu reakciu na výpoveď u príjemcu (opitý: *je trocha v nálade*, zomrel: *zaspal*) – dôraz na kvalitatívne zoslabenie dačoho kvalitatívne veľmi silného

dysfemizmus – opak (*je ožratý, skapal*)

Úloha:

V nasledujúcich textoch určte všetky figúry a trópy, ktoré nájdete. Usilujte sa ich nielen identifikovať, ale aj vysvetliť ich funkciu.

Štefan Pilárik: Sors Pilarikiana

Ty prežalostné noviny
města, městečka, dědiny
smutkem, křikem přeplnili,
až rinky, ulice zněli,
když rodiče milé dítky,
manželů milé manželky
bolestně oplakávali,
potěšiti se nedali.

Víc a víc meče ostrotí,
ohněm, jeho pálcivostí,
střílkami tříhranistými,
i nástrojemi jinými
vidieky, města, dědiny
obraceli v pustotiny,
lidí smrtečně ranili,
bili, hubili, stínali.
Zmužilých, udatných, čerstvých,
silných, stavů pospolitých

lapali, tuze vázali,
přísně s nimi nakládali,
na oprátkách do zajetí
hnali, dávali v prokletí.

On slyšíc to, rozzlobil se,
spátkem se mnou obrátil se,
bijíc, hrozíc sečím hlavy,
smrdutý pes a vlk dravý.

Chvála božské spravedlnosti,
hana našich neprávostí.

Kde pokora, trpělivost?
Kde naděje? Kde láska? Cnost?

Falešné jazyky, zrádné,
pomluvačné a nezdárné –
mnohé jmenem poctivosti,
lhouc, ujímali ve zlosti,
osočovali pobožné,
vychvalovali bezbožné.

Krádeže, hrozné loupežství,
nesnesitelné drancířství,
zámysly, obsilování,
násilné statků chvátání,
dalo se spatřovati.

Turek brousí své paloše,
Tatar pohledává kuše.

Jsou též k boji pohotově
Francouzi, Španihelové,
Švédi, Moskované, Poláci,
k bitvě působní Kozáci,
s mnohou armádou německou,
s Vlachy, se vši říši římskou,
by se spolu potýkali,
jedni s druhými válčili,
krajiny, vidieky, města
obraceli v pustá místa.

Okrasu, ručníčky,
jablka zlatá, spinadlíky,
halže, čepce i biréty,
zápony, tkanice, punty,

naušnice, náčelníky,
prsteny, rúšky, pláštíky,
proměnná roucha i vačky,
zrcadla, věnce, jehličky,
v nichž sobě dcery uherské,
zlehčíc příkázání božské,
zdurna příliš počínali,
všecku nepravost páchali,
sňali, odňali docela,
obnažili jejich těla.

Místo drahých věcí vonných
hnis, lejna, smradů ohyzdných,
místo pásu roztržení,
místo kadeří lysiny,
místo širokých podolků
strhaných halen, pytlíků,
místo krásy zohavení,
místo věnců oholení.

Nám již nastává věčné
vysvobození, spasení,
pokoj, radost, potešení.

Juraj Koppay: Dvorský život

Najsamprv nech Ťa trápi sláva z drahých a vzácnych
jedál a z celého brucha nech dýcha ti zvrátená pýcha.
Iní nech nestoja za nič, ty prvé maj vo všetkom slovo.
Nech Ťa netrápi cnosť či dary božského Foiba,
to, či roľník je dobrý, či vojak je udatný v boji.

Ak chcú chváliť, tak chváľ, ak tupiť, tak ty tiež tup s nimi.
So svojím pánom maj jednu len myseľ a jednu len vôľu:
či je dobre, či zle, nie tvoja, lež vládca vina.

Čo im je zbožnosťou? Pýcha. Čo pokornou modlitbou? Závist.
Vernosťou? Klam. A múdrosťou božou? Tyranská vláda.
Náboženstvom? Chytanie vtákov. A kostolom? Krčmy.

Peter Benický: Slovenské verše

Ale z lenivosti
i mizerné chrústy
nechtejí do úst padat,
né aby holuby,
smažené koblihy
meli se za ním válat.

Ne vždycky jen zlato,
ale časem blato
od slunce bližtíva se.

Mnohý se domníva,
že vše zlato býva,
co se kdekoli blyští.

Kdo jiného súdi,
sám sebe nevidí,
ten je zvonu podobný,
ktorý jiným zvoní
ráno, v čas večerní,
sám pak ke mši nechodí.

Mnohý má v ústach med,
na srdci trpký jed
mezitým nezjevuje.

Kdo jamu jinému
zvlášť příteli svému
kopá, sám do ni vpadne.

Štestí jako kolo
točí se okolo,
jako pena na vode.

Co tebe nepáli,
užitek dost malý
to-ť netreba zhašovat.

Ján Botto: Smrť Jánošíkova

Iba raz spakrukou dokola zatočí,
už siedmim lapajom stĺpkom stoja oči;
len raz sa čincierom dokola zaženie,
už to všetko leží sťa zbité osenie. –
Darmo doň rúbali, darmo doň strieľali,
darmo, predarmíčko jak do žuloskaly.

Ján Kollár: Slávy dcera

Co jest láska? Bída nevyhnutná,
protimluv je a host nezhostný,
chladný oheň, smutek radostný,
sladká hořkost jest a radost smutná

milá rána, trávenina chutná,
žalost smíšná a smích žalostný,

zdravá nemoc, katan milostný,
rozkošný hrob a smert neukrutná.

•

Co jsou hvězdy mezi stvořenostmi
na nebesích okem vidnými,
na něž hledí nocmi jasnými
každý člověk ale s nedbalostmi;

to jsou naše ženy s jejich ctnostmi
tervajícími a tichými,
s jejich, v lůně domu skrytými
veliké však ceny, povinnostmi:

Mužové jsou zjevy pověterné,
na jejichžto oheň chvilkový
dívá se i dítě malicherné;

ale jaké dají zemi dary?
Ne ten příjemný blesk hvězdový,
často jen třesk, puch a láry fáry.

•

Oči, oči modré, milostivé,
o, vy perly v květu rozvitém,
v nichž se zem i nebe s blankytem
jako v řece svítí zercadlivé.

•

Jako lípa, jenž se ve chrastině
nízké zrostem nebe dotýká,
tak tu nad sousedky vyniká
tato krásná Sorbů potomkyně,

jako Lada, jde-li před bohyně,
všechněch krásy sama polyká,
tak tu předčí tato veliká
Slávy dcera krásou nad Němkyně.

•

Letní čas byl, větřík vůně dýchal,
rozkošný den nade výřečnost.

Martin Rakovský: Opis českého mesta Loun

Videl som jedno za druhým rôzne pramene divné,
v ktorých sa nachádza voda jasnejšia, ako je sklo.
Zlaté ryby plávajú v nich, i veľké i chutné,

vo vnútri vo vode nie je bahno, ba ani len kal.
Na dne sa rovnomerne nachodia kamienky žlté,
vábivá pažiť sa všade usmieva na brehoch ich.

Úrodná tunajšia pôda prináša broskyne lepšie,
ako sú tie, čo plodí perzská ich pôvodná zem.
Sama od seba vydáva plody, ovocie s krmom,
ľudia i dobytok môžu obživu dobrú tu mať,
hoci sa polia len zriedkakedy zlepšujú hnojom,
hoci zhrbený oráč tri razy neorie zem.

Ony sťa ostražité slimáky držia sa svojho
prahu a s umením veľkým spleťajú nejakú vec,
alebo pradú, tkajú a vreteno zvrátajú palcom,
dokonca vedia sťa pavúk hodvábne nite tiež priať,
z ktorých robia si stužky tak jemné, že uniknú zraku,
vedia tiež krásne plátno pre svoju potrebu tkať.

Daniel Sinapius: Nad umretou sestrou

Žáden kříž není sám, kříž kříži ruku dává,
kde jedna jiskra jest, tu plamen rád povstává.

Hrom zřídka sám jeden s strachem se kdy ozývá,
smrt jedna za druhú k nám se rada dobývá. (...)

Neb jak krok za krokem, tak jedou za rokem roky,
jsou naše z dne na deň bližší ku hrobu skoky.

Samuel Chalupka: Rozhneval se na mne

Soud boží dolíhá,
hrích žalost postíhá,
bída bídu honí,
až tech mých trápení
žáden nedostíhá.

Daniel Sinapius: Težká búrka již povstává...

Bída bíde se ozývá,
ďábel se již rozputnal
a lid velmi zaputnal. (...)

Lidé jsou co hrnec krehcí,
snadno je Bůh rozráží,
když ho zlostí svou dráždí.

Jacopone da Todi: Proč se svět v marnosti

Všecka rozkoš světská
zdejší i jeho sláva

v pravdě nic není než
polní květ a tráva,
neb list, kterým vítr,
jako chce, pohrává,
aneb co bublinka,
tenší než lupinka,
co na vodě stává.

Juraj Zábojník: Za pokoj

Ale ty, ó, Hospodine,
dej pokoj v této krajine,
zhlad' Tatřína zlostného
potři Turka ukrutného.

Štefan Ferdinand Selecký: Obraz pani krásnej, perem malovaný, ktorá má v Trnave svoje prebývaní

Kdo je v Uhrích, komu by vzácná nebyla,
kdo je, komu by sa z pánú nelúbila?
Kdo je ze všech lidí, z mládenců, z mužaků,
který by ji nepril i z udatných žáků?

Knez je nebo sviecký, gróf anebo zeman,
spúsobný, škaredý, chudobný nebo pán,
všeci klesnúť mosá na ňu pohlednúce.

To je druhá Judit, krású ozdobená,
to je, ktorej v sviete rovná není žádná,
to je tá Helena, všem známá královná,
která ten čas v sviete sama byla krásná!

Ale jak tu náhle prišla na tento sviet,
východ slunce, západ viedeli o ní hned!
Kolko je kolvačky krajín v Europie,
všecky pro ňu vied'á juž včil o Trnavie.

svete, svete falešný

Ivan Krasko: Na cmiteri

V doline sa mlha plazí,
plazí šedým závojom,
prestiera sa jako smútok
duše pokojom. (...)

Zo smútiacich starých smrekov
šumí po mne bôľny hlas. –
Zúfajúce kvil'by duše,
budíte sa zas...?

Nie! To zdola na mňa volá,
volá čísi úpny ston,
bych ho hrabal z čiernej zeme,
hrabal, hrabal von...

Vladimír Roy: Keď miznú hmly

Bala sem – bala tam,
kolembá vlna vlnu,
kolembá dušu plnú
rozkoše – čln...
Bala sem – bala tam.

Janko Jesenský: Zimná pomoc

B්ර්ර! Dážd' fřka. Každý smrká, v krpcoch čvrka, v bruchu škvřka,
naša samostatná vláda popri hymne buksou šřřka.

Ivan Krasko: Kritikovi

nech kto jak chce o nich hřta,
na každom je krv prischnutá,
môjho srdca krv prischnutá...!

Ján Botto: Smrř Jánořikova

Horí ohnřk, horí na Kráľovej holi.
Ktože ho nakládol? – dvanásti sokoli.
Dvanásti sokoli, sokolovia bieli,
akých ľudske oči viacej nevideli!
Dvanásti sokoli, sokolovia Tatier,
akoby ich bola mala jedna mater;
jedna mater mala, v mlieku kúpavala,
zlatým povojnřřkom bola povřřjala.

Padá rosa, padá za bieleho rána,
plačřci paholčeka ovečky zaháňa:
Dolu ovce, dolu, dolu dolinami,
veď už viac Jánořřk nepôjde za vami!
Dolu kozy, dolu z tej vysokej skaly,
veď vám už tí páni Janřřčka zlapali!
Zlapali, zlapali sřa vtáčka na lepe,
keď valašku zamkli sedem dvermi v sklepe.
A jeho obstali i zhora i zdola,
sřa tie čierne vrany bieleho sokola. —

Ján Kollár: Slávy dcera

U všetch nových národů i dávných
chválu měli vářřní předkové,
i my, vlastenci a bratrové,

slavme slavně slávu Slavův slavných;

jméno i prach svojich mužů hlavných
ctí Vlach, Němec, Francouz, Anglové,
i my, vlastenci a bratrové,
slavme slavně slávu Slavův slavných.

Viliam Turčány: Bratislava

Tak rád mám hravý jarný čas – čas lásky,
v ktorom sa rodia básnici a vedci
i panie sto ráz krajšie nad stokrásy.

Laco Novomeský: Vila Tereza

Na pohľad všetko bolo, ani čo by nič
a ani čo by nemala byť streda,
tá streda v strede dní, tá streda ústredná.

Ján Kostra: Dal by som za báseň poslednú košeľu

Dal by som za báseň poslednú košeľu.
Ó, popol popoludnia niekedy v nedeľu.

Zhorelo všetko do tla. Do tla všetko zhorelo?
Nenájdem v spálenisku nepuknuté slovo ani v pondelok?

Utorok
dlhý je ako rok.

Viliam Turčány: Ó, zostaň, zostaň, mieru mileny!

Nech ľudia chodia na polia a do hút!
Nech sa ich mier už stane mierou mier!

Štefan Žáry: Nechajte dýchať

Nechajte dýchať
hoviadko i dieťa,
nebráňte tráve asimilovať!
Čo asimiluje –
asi miluje
a chce žiť

Andrej Sládkovič: Nad mohylou Janka Capku

Mladost! snenie; život! to nič, len snenie;
smrť! snenie tiež; – hoj, Bože, Bože môj! –
Ba, snenie len, nič viac nenie básnenie, –

Miroslav Válek: Panpulóni

Panpulóni
z Panpulónie –

až to srdce zovrie:
majú biele košele,
čierne panpulóvre.

Čierny panpulóver,
čierna panpuľa,
čierne oči na mňa panpúlia.

Ján Botto: Smrť Jánošíkova

Ja chodil po zboji, po tom širom poli,
aby som zabudol o ťažkej nevoľi,
ja chodil po zboji poľanou bezdrahou,
aby som naučil pravde pyšných vrahov;
ja chodil po zboji, za slobodou zlatou,
aby som rozrážal putá svojich bratov.
Sloboda, sloboda, slobodienka moja,
pre teba mne páni šibenice stroja!

P. O. Hviezdoslav: Letorosty I

Časy, časy, mrcha časy,
kedyže sa polepšíte,
kedy svitne zora spásy
na pošmúrnom Tatier štíte?

Samo Chalupka: Turčín Poničan

Jajže, bože, strach veľiký:
padli Turci na Poniky;
padli, padli o polnoci:
Jajže, bože, niet pomoci.

Ludia boží, utekajte,
zajať Turkom sa nedajte:
a čo mladô – zutekalo,
a čo starô – nevládalo.

Ján Stacho: Odomykanie zeme

Popol je opakom
kľúča, ktorý
hľadám! Krst
krvou a krst
ohňom!

Ján Botto: Žltá Ľaliha

Stojí, stojí mohyla.
Na mohyle zlá chvíľa,
na mohyle trnie, chrastie
a v tom trní, chrastí rastie,

rastie, kvety rozvíja
jedna žltá ľalija.

Rudolf Fabry: Čas – definícia intuitívna

Brat rytmu v pohybe čas
ó, všemohúci (nemám rád „ó“) čas,
praotec pohybu je čas,
katova sekera čas,
rastúci do antipyramídy,
ubúda ho a trati sa, čím rýchlejšie rastie,
čas babuliek, čas inovate a zemežľče čas,
čas narodenia, čas zím a krídel čas,
hnijúci čas zúfalosti a bolesti čas,
ktovie, prečo cúva čas a či cúva,
keď sa rúti vesmírom a sviští,
čím rýchlejšie klokoce vpred,
tým pomalšie sa vracia ten nenávratný čas...

P. O. Hviezdoslav: Stezky

Ó, práci všetka česť, česť práci všetka!
Je ona žitia obsahom i cieľom:
cieľ určený – zvem boha ako svedka –
a vzácny obsah, zhodný s dušou, s telom.

Ján Kostra: Poviazaný

Nechaj ma tu spať. Neboj sa.
Som poviazaný. Poviazaný som
tisícom uzlov, ktoré nerozmotá
na svete nikto. Nikto na svete.

Laco Novomeský: Súvislosť

Jar jarou v letné letá leť!
Až ta, kde v tóni sladkej šťavnatosti
len blázon bláznivý si môže pomyslieť
na šťavu sladkastú pri krvi čerešní.

Ján Botto: Na blahú pamäť Sládkovičovi

Milióny šli kedys' za sladkým hlasom Jeho,
tisíce ku hrobu sprevádzali Ho
a napokon, tam v temnostiach, hrôzach hrobu
zostal – sám!

Ján Botto: Smrť Jánošíkova

Hory, tie čierne hory, ťažko zastenali,
on ticho hľadá na ne, nesmúti, nežiali.

P. O. Hviezdoslav: Hájnikova žena

Svet nazdá sa: že k žitia blahu
je treba zbytok všetkých vecí:
skvost, prepych, nádhera a hoj,
dážď zlata, požehnaní príval —
hneď v splnku, o čom človek sníval.

malý Rím

krajina vychádzajúceho slnka

krásavica na Dunaji

čierny kontinent

Dáte si ešte šálku?

Číta Kukučina.

Jozef Mihalkovič: Priložím

Bolo mi zima na nohy

Teraz už kachle znejú
a na stene sa pohol strašný tieň.
Kachle v kúte dlho ružovejú.

Padla mi do ruky
modrá písanka z piatej triedy,
preberám
listy,
- labuť v diaľke zatrepala krídlami,
more sa pokojne vlnilo ďalej.

Ján Kostra: Ave Eva

Váš meč je dvojsečný a nemôžete za to
že padol samovrah že vzniká báseň táto
že niekto odchádza a píše trpký list
že iný vracia sa že iný túži prísť
že krásny vynález ste v ume rozožali
že slepý muzikant stúpa k vám schodmi škály
no milosť nenájde a bude strašne sám
že dohorieva knôt a stúpa temno z jám (...)

Ó stromy smrteľné ó luny vychodiace
ó ženy ľúbezné pod mojím čelom spiace
ó torzá Venuší v závejoch rozvalín
mramory hladené vrátené v lono hlín
ó stípy zlámané ó klenby pochované

minulé dotyky ľúbiacej vašej dlane
to všetko vo mne je jak jadro v orechu
večné a žijúce nahé a bez hriechu

Ó, žena naproti, žena snov a diaľok,
blízka i ďaleká jak spievajúci jarok,
ďaleká, ako je studnica v oáze,
blízučká, ako je na tomto obraze.
Kráľovná ukrutná na piedestáli nachu,
milienka chytená, teplučká korisť v machu,
krútnava závratu, po ktorej túži muž,
a éterický sen preduchovnených múz.

Michal Rehúš: Presne

Prv než sa pustíme do zamýšľanej básne
mali by sme si vyhrnúť

Aby už navonok bolo
že sa venujeme vážnej

Veď čo ak nás pristihnú bez vyhrnutých?
Čo si pomyslia?

Že zaháľame
Že márnime
Presne toto si

A my sa pritom venujeme (...)

Miroslav Válek: Večer

Letí havran ponad púste lesy,
v pustom poli postel' ustelie si
opustený spáč.

Miroslav Válek: Po písmačku

Plakal by som, ale nemám za čím.
Myslel by som, ale nemám na koho.
Po písmačku si tú pieseň značím,
opíja ma ako alkohol.
(...)
Nepozerať, nie, nedívaj sa späť.

Janko Kráľ: Moja pieseň

Pod jablonkou pávy pásala, tvrdo zaspala,
tvrdo, tvrdo, tvrdulienko, ako tá skala.
Nespi, nespi, holubička, ver obanuješ,
sen je krátky, život dlhý, ver sa oklameš!

Štefan Moravčík: Aj naopak

Amen. Onemelo pole. Meno nemá.
Chýba život reči čertov i žabích
báb.
Cep. Oko. Pec.

Šok zory – rozkoš.
Sila voní – Novalis.
Voda – pán nápadov.
A let. Oheň, raj jarného tela
je jadrom morda jej.
Obelasel les, alebo
oko?
Jarina ani raj.
A tam vrkoč, čo krv máta...
Napi sa a si pán!
Deň hneď peľom olep.

„Ak sála láska,
šantí cit náš.
A s milým mýlim sa...“
Marec dcéram
motal zlatom
oko.
A slávik kýval sa,
letel...

Ivan Krasko: Topole

Hej, tie hrdé, vysočizné topole!
Ako vzhľad ich duch môj mizne...
Hore...? Dolu...? Do nirvány...?
– Ako havran ošarpaný
do noci...

P. O. Hviezdoslav: Stezky

Taj! nad nešťastnou korisťou
tie roztržky ich! škriepky, zvady, sváry,
sa hašterenie pre újest',
úskoky, figle, kaukliarstvo a čary —
hja! politici, hospodári...
šibali, koľko ich len jest!

Miroslav Válek: Bubnovanie na opačnú stranu

Bubny prešli stáročiami,
bubon veštil budúcnosť,
bubny vzbúr a búrky bubnov pod nebom,

bumerang bubnov ženúci stáda k hradbám,
buldogy bubnov proti rabom,
batoľa bubnov, teba kolembám,
sirota, položím ťa ako zmrzlé vtáča na album
senilného generála vo výslužbe,
bublíny bubnov,
bubon vyšiel na bubon!

Juraj Zábojník: Cantilena composita in solamen M. D. Ostrosith Paulianae

Láskavý Bože, Ty jsi má skála,
má bašta, hrad a naděje stálá,
v toběť samém dúfať budu,
vím, že nikdy sklamán nebudu.

Emil Boleslav Lukáč: Na lane lásky

A ruka v ruku vpätá,
slepého slepý vedie,
kráčame uzučkým lanom,
na ústach hrôza a smiech.

5 Básne na interpretáciu

V nasledujúcich dvoch textoch sa spochybňujú niektoré skoršie tvrdenia z tejto učebnice. Skúste vysvetliť, ktoré a prečo. Vysvetlite, ako sú tieto texty skonštruované.

Peter Macsovszky: This is a real thing (zb. **Strach z utópie**, 1994)

Toto je viazaná reč básnického prejavu.
Označuje stupeň textovej viazanosti,
usporiadanie textu v jeho tvarovej podobe.
Vzťahuje sa skôr na formu ako na obsah.
Jej prednosť je v stručnosti.

Toto tu je základná jednotka
básnického rytmu, spravidla jeden riadok.
Vyznačuje sa zvukovým usporiadaním.

Doteraz povedané sa v plnej miere
vzťahuje aj na toto zoskupenie
základných jednotiek básnického rytmu
na základe spoločnej rýmovej schémy
a uplatnenia
rovnakého metrického pôdorysu.

Najmenšou strofou je dvojveršie.

Ak sa schéma v texte sústavne mení
a nepodlieha pravidelnosti,
vzťahuje sa skôr na obsah ako na formu.

Peter Macsovszky: V nemom zúfalstve (zb. **Strach z utópie**, 1994)

Lomený oblúk oslobodzuje architekta
od nevyhnutnosti štvorcového pôdorysu
klenbového pola;
řarchu strechy a klenieb
už nesú hmotné steny.
Jemne členený skelet oporného systému
z klenbových rebier, prípor
a oporných oblúkov
zvádza ich váhu na vonkajšiu stranu
do oporných pilierov.

V dĺžke a zakrivení sú rozdiely;
najkratšie je prvé rebro,
najdlhšie siedme a ôsme.
Múry sa stávajú zbytočnými.

Namiesto nich sa rozpínajú
od piliera k pilieru obrovské okná
z farebných skiel:
výškou siahajú až po klenby.

O polnoci som chcel pri kormidle
vystriedať námorníka.
Keď som prišiel ku kormidlu,
nikoho som tam nenašiel.
Akí sú šťastní tí, pre ktorých
je spánok požehnaním.

Úloha:

Usilujte sa celkovo interpretovať (vysvetliť) nasledujúce texty.

Laco Novomeský: Báseň (zb. **Nedeľa**, 1927)

Čas letí
jak vtáci nedozerní.

1904 –
na rok ten zabudol som
jak na svoj dáždňik čierny
v Café Union.

Lež toľko viem,
že v roku tom
oblohu sotva kryla
jasavá hviezda z Betlehema,
len jedna žena
v bolesti chlapca porodila.

Čas letí
jak vtáci nedozerní.

Snáď 19 ráz opadali kvety,
kým chlapec vravieť začal.

Úžasná sila sveta nezastená
z detského pozdravenia.

Na svete boli silní i slabí,
v New Yorku stáli mrakodrapy.

Smial sa i Paríž,
zošitý krásnymi mosty,
a černocho černošku miloval
na Brehu slonovej kosti
a žena v Moskve

o lepšom šťastí snila,
o väčšej skyve chleba.

Tá pieseň chlapca
podobu sveta nezmenila.

A zdá sa,
že žiť tu nebolo mu treba,
keď pranič svetu nedá.

Lež predsa:

pripíšte k jeho chvále,
že miloval tak strašne, neskonale
veci i vecičky sveta.

Rudolf Fabry: La fée de la mer à André Breton (zb. Uťaté ruky, 1935)

Rozkvitnuté mŕtvoly s hračkami
studenšími než ľadovce všetkých Panien v oleji
Rozkvitnuté mŕtvoly v arzeniku
osvetlené jej príliš červenými nechtami
osvetlené jej ústami
presvietenými jak kandis
pre miláčka v zoo
jej ramená ako revolver
jej prsia ako reklama
jej chod ako masakra Arabov
jej slnce ako oči
jej trup ako korzická dýka
jej pánev tvrdšia než moje zuby
jej panoptikum ako papierovina
jej bozk ako parník na Zambezi
jej stehná ako klieť
jej päta ako stratený syn alebo
cudzoložné historky z Biblie
jej päť P ako intenzita
jej teplo ako dôvernosť
jej reč moja reč
jej les keď klame moje zrkadlo
môj úžas

Jozef Mihalkovič: Priložím (zb. Lútosť, 1962)

Bolo mi zima na nohy.

Teraz už kachle znejú
a na stene sa pohol strašný tieň.
Kachle v kúte dlho ružovejú.

Padla mi do ruky
modrá písanka z piatej triedy,
preberám
listy,
– labuť v diaľke zatrepala krídlami,
more sa pokojne vlnilo ďalej.

Hľa, nahý oheň.
Temné uhlie som dvíhal nad hladinu.
Písanka chodí po hlave.
Vo vlasoch mi horí,
na lopatke vzňala sa mi dľaň.
Mlčím v koži ako Indián.

Keď umrel chlapec, čo u nás v promenáde
narazil na sánkovačke do stromu,
kone v pohrebnom záprahu
mali modré chocholy.
Alebo keď sa zabil môj spolužiak
Marián Šteller.

Teraz verím,
že smútok časom zachodí
kovovým leskom.
Naša stará pani učiteľka
mala vlasy úplne biele.

Štefan Moravčík: V úrade (zb. Erosnička, 1981)

„Milé dámy, dobré ráno!
Vrie vám vodička.“
„Hurá, už vrie! Sláva!“
„Slávka s šéfom spáva?“
„A čo jogurt?“
„Nemali.“
„Tie topánky až spievali!“
„Predstav si, že som zhodila päť kilo!“
„Štefan, máš tam stránku!“
Pani vraví milo:
„Ten môj ma znivočí!
Kúpil mi novú košeľu
a teraz mi ju stále vyhadzuje na oči.“

Srdce vo mne už uschýna.
Idem kúpiť fľašu vína,
skôr než mi celkom preskočí.

Michal Habaj: List developerovi (zb. Caput Mortuum, 2015)

vážený investor,

ako si práve zistil,
v tejto obálke
sa nachádza list,
nie nábojnica.

keďže nie som držiteľom
zbrojného pasu,
podobné gestá
by mali iba symbolickú platnosť.

ja som však priaznivcom
akcie, pokiaľ možno, priamej,
práve tak ako ty,
ktorý strpčuješ životy

mne, mojim spoluobčanom, nášmu mestu.

vyzývam Ťa preto
k bezodkladnému zastaveniu
stavebných prác
na projekte Podkolibská Rezidencia.

v opačnom prípade
očakávaj najhoršie:

jemné posuny v chápaní
celkom konkrétnych
pojmov a skutočností:

pokoj, bolesť, život, smrť.

môj básnický projekt
sa ohlásí raz na svitaní,
so spevom prvých vtákov,
predtým, než sa pohnú žeriavy,
udrú kladivá, zavrčia frézy a vŕtačky.

vygoogli si prosím tieto mená:
Villon, Byron, Baudelaire, Rimbaud, Lautréamont,
Whitman, Marinetti, Majakovskij, Tzara, Breton,

Habaj

teraz už vieš, čo mám na mysli, keď hovorím
o relatívnosti
dobra a zla
lásky a nenávisťi
života a smrti

chcel by som vidieť tvoje oči
rozšírené poznaním pravdy.
je to iba okamih, ale večný.

to je výsadou poézie:

na rozdiel od tvojich stavieb z betónu,
nikdy nestráca pozornosť,
strie hne ako dravý vták,
až kým nepolapí svoju korisť.

nikdy už nebudeš v bezpečí
pred básňou,
ktorá bola napísaná pre teba.

neprežiješ túto báseň,
tvoja stavba neprežije túto báseň,
tvoje meno zapadne prachom.

táto báseň si ťa nájde,
živého alebo mŕtveho,
na Bahamách alebo na Cypre,
s bankrotom či bez.

ale nemaj strach,
čas ortieľa a veštby sa naplní
dávno potom
ako žeriavy naposledy otočia svojím dlhým krkom,
frézy zaspievajú rekviem,
kladivá zatlčú posledný klíncec do rakvy.

hrám sa tu s klávesmi,
zatiaľ čo ty tvrdo pracuješ.

na začiatku bolo slovo: skurvysyn,
na konci báseň,
ďakujem ti za inšpiráciu,
ó investor, ó developer, múza.

nevyspytateľné sú cesty božie,
vrať som ti:
dobro a zlo sú relatívne.

a táto báseň?
je len prejavom božského vedomia,
univerzálnej múdrosti,
centrálnej inteligencie vesmíru.
dnes dláždi cestu môjmu hnevu,
zajtra tvojej pokore, keď ráno

vstaneš, rozdáš majetok, vstúpiš
do kláštora, s modlitbou na perách,
radostne obcujúc s večnosťou.

teraz už vieš, že som ťa chcel varovať:

si taký istý Buddha ako ja.

tak vidíš:
si investor,
si múza,
si buddha,

a za to všetko vďačíš mojej básni.

teraz si však mŕtvy
a zostáva ti
znovu sa zrodiť.

sprevádzam ťa bardom beznádeje,
pozor si dávaj
na obrazy rezidencií, krásne ženy,
drahý alkohol, naopak, upriam
svoju pozornosť na túto báseň.

jej brány sú ti otvorené dokorán,
stačí vojsť
a skočiť z posledného poschodia.

pod,
prikryjem ťa bielou plachtou,
bielym listom papiera
s básňou,
čo ťa priviedla až sem.

bola to krvavá investícia,
hodná vykúpenia.

Literatúra

- BÍLIK, René. *Teória literatúry I*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. Dostupné online: <https://pdf.truni.sk/e-ucebnice/sjvpv2/data/media/SJvPV2/texty/teoria-literatury-I.ppt>.
- BÍLIK, René. *Teória literatúry II*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity. Dostupné online: <https://pdf.truni.sk/download?ksj/bilik/teoria-literatury-II.ppt>
- HARPÁŇ, Michal. *Teória literatúry*. 5. vyd. Bratislava: ESA, 2009. 286 s.
- HRABÁK, Josef. *Poetika*. Praha: Československý spisovatel, 1973. 332 s.
- NÜNNING, Ansgar (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006. 912 s.
- POPOVIČ, Anton (red.). *Originál – preklad. Interpretáčná terminológia*. Bratislava: Tatran, 1983. 368 s.
- ŠTRAUS, František – MORAVČÍK, Štefan. *Princíp hry v slovenskej poézii*. Bratislava: Matica slovenská, 2001. 226 s.
- ŠTRAUS, František. *Poézia a verš (Verzologické praktikum)*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2007. 344 s.
- ŠTRAUS, František. *Príručný slovník literárnovedných termínov*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, bez vročenia. 368 s.
- ŠTRAUS, František. *Základy slovenskej verzológie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003. 256 s.
- VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. 472 s.
- WELLEK, René – WARREN, Austin. *Teorie literatury*. Olomouc: Votobia, 1996. 555 s.

Cvičenia z teórie literatúry

Kristína Pavlovičová

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Trnava 2021

strán: 111

ISBN 978-80-568-0456-8